

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Feminist Hareket İçerisinde Felsefi Akımlar

Anuradha Ghandy

Türkçesi: Deniz Nihan Aktan

Arundhati Roy'un Önsözüyle

Feminist Hareket İçerisinde Felsefi Akımlar

ANURADHA GHANDY

Türkçesi

Deniz Nihan AKTAN

Anuradha Ghandy

Feminist Hareket İçerisinde Felsefi Akımlar

© Patika Kitap, 2020

Philosophical Trends in the Feminist Movement

© Anuradha Ghandy Memorial Committee, 2011

Patika Kitap: 37 • Kuram: 09

ISBN: 978-605-68877-8-9

Birinci Basım: 2021

Türkçesi: Deniz Nihan Aktan

Editör: Sinan Jabban

Düzelti: Damla Keskin

Kapak ve Dizgi: Aras Aladağ

Yayıncı Sertifika no: 42098

Baskı: Optimum Basım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1 34295

K. Çekmece/ İSTANBUL • Tel.: 0212 463 71 25

Matbaa Sertifika No.: 41707

Bu metin, ilk olarak Hindistan Komünist Partisi (Maoist) tarafından *People's March* adlı yayın organında yayımlanmıştır. Elinizdeki metin ise *Foreign Languages Press*'in 2016 tarihli baskısını temel almaktadır.

/patika.kitap.patika

/patikakitap

/patikakitap

info@patikakitap.com.tr

İçindekiler

5	Önsöz: “...Ancak Anuradha farklıydı.” <i>Arundhati Roy</i>
11	Giriş
15	Batı’daki Kadın Hareketi’ne Genel Bir Bakış
23	Liberal Feminizm
29	Radikal Feminizm
42	Anarka-Feminizm
45	Ekofeminizm
50	Sosyalist Feminizm
66	Postmodernizm & Feminizm
69	Özet

Anuradha Ghandy: Anuradha Shanbag ya da kendisini bizzat tanıyanların deyişiyile “Anu,” 28 Mart 1954’te Hindistan’da dünyaya geldi. Öğrencilik yıllarında, Naxalbari Ayaklanması’nın devamcılarından *İlerici Gençlik Hareketi* ile tanıştı ve mücadeleye atıldı. Bir yandan öğrenci hareketinde yer aldı, bir yandan ise sosyoloji alanında yükseköğrenimini tamamladı. Ardından, bir süre Mumbai Üniversitesi’nde ders verdi. 1970’lerin sonlarındaki OHAL döneminde kentlerdeki demokratik haklar mücadelesinin ön saflarında yer aldı. 1980’lerde Nagpur’a geçti. Bir yandan üniversitede ders vermeyi sürdürdü, bir yandan ise işçi örgütlenmesinde yer aldı; ev işçileri, inşaat işçileri ve “dokunulmazlar” arasında faaliyet yürüttü, çok sayıda grevin örgütlenmesine katkı sundu. Birçok kez gözaltına alındı, hapis yattı. 1990’larda hareketin çağrısına uyarak Bastar kırsalına gitti ve üç sene köylerde, kabileler arasında yaşadı. Daha sonra da Bastar yöresini merkez alarak mücadeleyi sürdürdü. Kırsal bölgelerde; kadın sağlığı, kadın ezilmesi, yeni demokratik devrim ve Marksizm’in temel ilkeleri gibi konularda kitle bilgilendirme faaliyetleri yürüttü. 1990’ların sonlarında ve 2000’lerin başlarında devlet baskısının artmasıyla birlikte iyiden iyiye yeraltına geçti. Hindistan Komünist Partisi (Maoist)’in 2007 senesindeki birlik kongresinde merkez komiteye seçildi. Kırsaldaki mücadelenin çetin koşulları altındayken sıtma hastalığına yakalandı ve 12 Nisan 2008’de ölümsüzleşti. Hindistan’ın önde gelen komünist liderlerinden biriydi; anısı, ülkesinde ve dünya çapında hâlâ capcanlıdır.

Anuradha Ghandy (1954-2008)

“...Ancak Anuradha farklıydı.”

Arundhati Roy

Anuradha Ghandy’yi tanıyan herkes böyle söyler. Yaşamına dokunduğu insanların neredeyse her biri böyle düşünür.

12 Nisan 2008’in sabahında, Mumbai’deki bir hastanede sıtma nedeniyle vefat etti. Muhtemelen Jharkhand ormanlarında Adivasi¹ kadınlarına eğitim verdiği sıralarda bu hastalığa yakalanmıştı. İçinde yaşadığımız bu mükemmel demokraside Anuradha Ghandy, tutuklanması ya da daha büyük ihtimalle, yüzlerce meslektaşı gibi sahte bir “karşılaşma”² sonucu vurulması mümkün bir ‘Maoist terörist’ olarak biliniyordu. Bu terörist, yüksek ateş yüzünden hastaneye gidip kan testi yaptırdığında kendisini muayene eden doktora sahte bir isim ve geçersiz bir telefon numarası vermişti. Bu yüzden doktor, ona ulaşp da testlerinin ölüm riski taşıyan *falciparum* sıtmasına işaret ettiğini söyleyememişti. Anuradha’nın organları birbiri ardına iflas ediyordu. 11 Nisan’da hastaneye yatırıldığında artık çok geç olmuştu. İşte bu son derece abes durumun sonucunda onu kaybettik.

Öldüğünde elli dört yaşındaydı. Hayatının, çoğu yeraltında olmak üzere, otuzdan fazla yılını adanmış bir devrimci olarak geçirmişti.

Anuradha Ghandy ile tanışma şansım hiç olmadı. Ancak ölümünden sonra yapılan anma törenine katıldığımda kendisine duyulan hayranlığa –ve her şeyden önce– derin sevgiye şahit oldum. Kendisini tanıyan insanların, yaptığı ‘fedakarlıkları’ vurgulamaları beni biraz şaşırtmıştı. Muhtemelen, radikal bir siyaset uğruna orta sınıf bir hayatın rahatlığını ve güvenliğini feda etmiş olmasından bahsediyorlardı. Bana göre ise, Anuradha Ghandy, hayallerinin peşinden gitmek için sıkıcılık ve bayağılığı mutluluk-

1 [Adivasi: Hindistan’ın yerlisi kabul edilen kabile topluluklarının mensuplarına verilen genel isim. - editörün notu (ed.n.)]

2 [“Düzmece Karşılaşma”/İng. *Fake Encounter*: Hindistan devlet güçlerinin çatışma süsü vererek işledikleri cinayetler için yaygın olarak kullanılan ifade. - ed.n.]

la takas etmişti. Ne azize ne de misyonerdi. Zor olmakla beraber, capcanlı, doyasıya bir hayat yaşamıştı.

Genç Anuradha için, kendi kuşağının çoğu için olduğu gibi, Batı Bengal'deki Naksalit³ ayaklanması ilham verici olmuştu. Elphinstone Koleji'nde okuyan bir öğrenci olarak 1970'lerde Maharashtra kırsalını vuran kıtlıktan da çok etkilenmişti. Bölgede kol gezen vahim açlığın mağdurlarıyla çalışmak; onu düşündüren, militan siyaset yolculuğuna iten şey olmuştu. İş hayatına, Mumbai'deki Wilson Koleji'nde ders vererek başlamıştı; ancak 1982 senesinde Nagpur'a geçmişti. Sonraki birkaç yıl Nagpur, Chandrapur, Amravati, Jabalpur ve Yavatmal'da faaliyet yürütmüştü; bu dönemde yoksulun da yoksulu olan inşaat işçilerini ve kömür madeni işçilerini örgütlemiş, *Dalit*⁴ hareketine dair daha çok fikir sahibi olmuştu. 1990'ların sonunda, *multipl skleroz* tanısı almasına rağmen, Bastar'a gitmiş ve üç yıl boyunca Halk Kurtuluş Gerilla Ordusu (HKGO)⁵ ile Dandakaranya ormanlarında yaşamıştı. Burada, olağanüstü bir kadın örgütlenmesini, belki de ülkedeki en büyük feminist örgütü güçlendirmek ve genişletmek için uğraş vermişti: Doksan binden fazla üyesi olan *Krantikari Adivasi Mahila Sanghatan* (KAMS),⁶ bugün Hindistan'ın en iyi saklanan sırrı belki de. Anuradha, her zaman, hayatının en doyurucu yıllarının Dandakaranya'da Halk Savaşı⁷ gerillalarıyla (şimdiki Hindistan Komünist Partisi – Maoist) geçirdiği bu yıllar olduğunu söylemiştir. Anuradha'nın ölümünden neredeyse iki yıl sonra bölgeyi ziyaret ettiğimde, onun KAMS'a duymuş olduğu saygı ve heyecanı ben de paylaştım, kadınlar ve silahlı mücadele hakkındaki bazı kolaycı varsayımlarımı yeniden düşünmek zorunda kaldım. Elinizdeki bu

3 [Naksalit: 1967 senesinde Batı Bengal'in Naxalbari köyünde yoksul köylüler ayaklanmış, devlet güçleriyle çatışmışlardı. Hindistanlı Maoistler bunu mücadelelerindeki bir kopuş anı, bir dönüm noktası olarak değerlendirebilirler; kamuoyu tarafından da genellikle "Naksalit" ismiyle anılırlar. - ed.n.]

4 [Hindistan'daki kast düzeninin en alt katmanında yer alanlar, "dokunulmazlar." - ed.n.]

5 [İngilizce adı, "People's Liberation Guerilla Army" (PLGA). Hindistan Komünist Partisi (Maoist)'e bağlı ordu. - çevirmenin notu (ç.n.)]

6 [Türkçeye "Devrimci Adivasi Kadınlar Birliği" olarak çevrilebilir. - ç.n.]

7 [Bugünkü Hindistan Komünist Partisi (Maoist)'in öncüllerinden biri, Hindistan Komünist Partisi (Marksist-Leninist) / Halk Savaşı idi. Burada da olduğu üzere, genellikle "Halk Savaşı grubu" adıyla anılmaktadır - ed.n.]

derlemede⁸ yer alan, *Avanti* takma adıyla kaleme aldığı bir yazısında, Anuradha şöyle diyordu:

“Bu yeni yüzyılın şafağında, 8 Mart’a yaklaşırken, Hindistan’ın kadın cephesinde dikkat çekici gelişmeler yaşanıyor. Orta Hindistan’ın ormanlarının ve ovalarının derinliklerinde, Andhra Pradesh’in geri kalmış köylerinde ve eyaletteki kabilelerin yaşadığı tepelerde, Bihar’ın ve Jharkhand’ın ormanlarında ve ovalarında, kadınlar feodal patriyarkanın zincirlerini kırmak ve Yeni Demokratik Devrim’i gerçekleştirmek için bilfiil örgütleniyorlar.

Bu, kırsal Hindistan’daki köylü kadınların özgürlük hareketi; ezilen köylü sınıfının devrimci liderlik rehberliğinde başlattığı halk savaşının bir parçası. Son birkaç yıldır binlerce kadın 8 Mart’ı kutlamak için yüzlerce köyde toplanıyor. Narayanpur gibi küçük bir yerleşim yerinde bile kadınlar, Dünya Güzellik Yarışması’na karşı bir araya geliyorlar. Çocuklarının düzgün bir eğitim alması için, geri kalmış Bastar’ın *tehsil*⁹ kasabalarında ve pazar köylerinde çocuklarıyla birlikte yürüyorlar.

Tecavüz vakalarına tepki göstermek için yolları kapatıyorlar ve içki satışının yasaklanmasını talep etmek için polisle karşı karşıya geliyorlar.

Yüzlerce genç kadın, angaryalarla dolu geleneksel hayatın prangalarından kurtularak ezilenlerin ordusunda gerilla savaşçısı oluyor. Ordu üniformalarıyla, zeytin yeşili keplerindeki kızıl yıldızlarla, omuzlarındaki tüfeklerle, patriyarkaya karşı verilen savaşın yarı-feodal ve yarı-sömürge Hindistan’ın egemen sınıfına karşı verilen savaş ile ayrılmaz biçimde ilişkili olduğuna inançları tam olan bu genç kadınlar, ezenlerin en büyük üçüncü ordusuna karşı gelebilmek için kendilerini askeri bilgiyle donatıyorlar. Kırsal Hindistan’daki yoksulun

8 [Bu önsöz, aslında “*Scripting the Change*” (Değişimi Yazıya Dökmek) başlıklı, daha geniş bir derleme için yazılmıştı. Söz konusu derleme, 2012 senesinde Hindistan’daki *Daanish Books* tarafından yayımlanmıştı. Elinizdeki metin ise 2016 senesinde, Avrupa’daki *Foreign Languages Press* tarafından, aynı önsözle yayımlanan broşürü temel almaktadır. - ed.n.]

9 [Hindistan da dâhil olmak üzere, Güney Asya ülkelerinin bir kısmında bir idari bölgeye verilen isim. - ç.n.]

da yoksulu kadınlar arasında gerçekleşen, toplumsal ve siyasi bir uyanış bu. Burjuva medyasının görmeyen gözlerinden, TV kameralarının flaşlarından ve parıltısından uzakta gelişen bir senaryo. Bunlar, kırsal kesimdeki yoksulların, büyük devrim mücadelesine katıldıkları zaman hayatlarında yaşanan dönüşümün işaretleri.

Ancak bu devrimci kadın hareketi, ne bir gecede ortaya çıktı ne de yalnızca propaganda yoluyla oluşuverdi. Kadın hareketi, silahlı mücadelenin yükselişiyle büyüdü. Genel kanının aksine, 1980'lerin başında komünist devrimci güçler tarafından ülkenin çeşitli yerlerinde başlatılan silahlı mücadele, feodal baskıya karşı yürütülen militan mücadele, köylü kadınlara bu mücadeleye birlikler hâlinde katılmak ve hakları için ayaklanmak yönünde güven verdi. Bir kimliğe, sese ve hatta bir isme bile sahip olmayan, ezilenin de en ezileni, yoksul ve topraksız köylü kadınlar, kendi köylerindeki kadın örgütlenmeleri içerisinde birer faaliyetçiye ve gerilla savaşçısına dönüştüler. Böylece, silahlı mücadelenin büyümesi ve yayılmasıyla birlikte, kadınların seferberliği ve örgütlülüğü de gelişti. Bugün ülkedeki en güçlü kadın hareketlerinden birisi olan devrimci kadın hareketinin ortaya çıkması da bunun sonucunda gerçekleşti.”

Gelgelelim, Dandakaranya'daki kadın hareketine duyduğu aleni heyecan, kadın yoldaşlarının devrimci hareket içerisinde yaşadıkları sorunları göz ardı etmesine yol açmamıştı. Ölmeden hemen önce, şu meseleye kafa yoruyordu: Maoist Parti'yi, kendisine devrimci diyen erkek yoldaşlar arasında çeşitli biçimlerde inatla varlığını sürdüren patriyarkanın ve kadınlara karşı ayrımcılığın kalıntılarından nasıl temizleriz? Bastar'da HKGO ile geçirdiğim süre boyunca, pek çok yoldaş onu yüreğe dokunan bir sevgiyle anmıştı.

Onu, “*Janaki Yoldaş*” adıyla biliyorlardı. Ellerindeki yıpranmış fotoğrafında, ordu üniforması, kendisiyle özdeşleşmiş kocaman gözlükleri ve omzuna asılmış bir tüfekle duruyordu ormanda; yüzü sevinçle parlıyordu.

Şimdiyse o –*Anu, Avanti, Janaki*– göçüp gitti. Yoldaşlarını geride, belki de asla atlatamayacakları bir yitim hissiyle bıraktı. Ardın-

da ise bu kâğıt tomarı, bu yazılar, notlar ve denemeler kaldı. Bana da bu yazıları geniş bir kitleye takdim etme görevi verildi.

Bu yazıların nasıl okunması gerektiğine karar vermek zor oldu. Bir derleme şeklinde yayımlanmak niyetiyle yazılmadıkları çok açıktı. İlk okumada, çok temel seviyede yazılmış, sık sık kendisini tekrar eden ve biraz da didaktik yazılar olarak görülebilirlerdi. Ama ikinci ve üçüncü okumamda onları farklı bir gözle gördüm. Şimdi onları, Anuradha'nın kendisine notları olarak algılıyorum. Taslak hâlinde oluşları, değişken nitelikleri ve bazı iddialarının el bombası gibi sayfadan dışarıya patlayışı, bu yazıları bu denli kişisel yapıyor.

Yazıları incelerken, önemli bir bilim insanı ya da akademisyen olabilecekken vicdanını bastıramamış ve etrafında gördüğü korkunç adaletsizlikler hakkında sadece oturup kuramsal çalışma yapmayı katlanılmaz bulmuş birisinin zihnini görür gibi oluyorsunuz. Bu yazılar, teori ve pratiği, eylem ve düşünceyi ilişkilendirmek için elinden gelen her şeyi yapan bir insanı ortaya koyuyor. Yaşadığı ülke ve halkı için acilen gerçek bir şey yapmaya karar veren Anuradha, bu yazılarda, bize (ve kendisine) neden liberal bir aktivist, bir radikal feminist, bir ekofeminist ya da bir Ambedkarcı¹⁰ değil de Marksist-Leninist olduğunu anlatmaya çalışıyor. Bunu yapmak için de bizi bu hareketlerin tarihinde, rehber eşliğinde temel bir tura çıkarıyor; farklı ideolojilerin kısa ve özlü analizlerini yapıyor, fosforlu kalemle sınav kâğıdı kontrol eden bir öğretmen gibi bunların avantajlarını ve eksikliklerini tek tek işaretliyor. Kavrayışı ve gözlemleri bazen kolaycı bir slogan diline bürünse de metin, çoğu zaman derinlikli ve yer yer de okura aydınlanma benzeri deneyimler yaşıyor. Bunlar ancak, ele aldığı konuyu tarih ve sosyoloji ders kitapları yoluyla değil de, gözlem ve tecrübeleri yoluyla yakından tanımış, çok keskin bir politik zekaya sahip birisi tarafından ortaya konulabilirdi.

Belki de Anuradha Ghandy'nin yazılarının ve yaptığı politikanın en büyük katkısı, toplumsal cinsiyet ve *Dalit* meselelerine dair çalışmaları olmuştur. Ortodoks Marksistlerin kast yorumunu (kast eşittir sınıf) kolaycı bir düşünce olarak görmüş ve ağır biçimde eleştirmiştir.

---

10 [Bhimrao Ramji Ambedkar (1891-1956), ömrünü kast sistemine karşı mücadeleye adanmış bir düşünce ve eylem insanıydı. - ed.n.]

Anuradha, kendi partisinin geçmişte kast meselesini doğru dürüst anlamak noktasında hatalar yaptığına dikkat çekmektedir. *Dalit* hareketini ise bir kimlik mücadelesine dönuşmekle, devrimci değil reformist olmakla, özünde adaletsiz olan bir düzenin içinde beyhude bir adalet arayışını sürdürmekle eleştirmektedir. Ona göre, patriyarkayı ve kast sistemini parça parça ortadan kaldırmadan Yeni Demokratik Devrim'in gerçekleştirilmesi mümkün değildir.

Kast ve toplumsal cinsiyet üzerine yazdığı yazılarda Anuradha Ghandy, nüanstan da dogmayla çatışmaktan da vaziyeti hem yoldaşlarına hem de hayatı boyunca savaştığı sisteme olduğu gibi söylemekten de korkmayan bir zihni ve bir tavrı bizlere gösteriyor. Ne kadındı ama!

Giriş

Kapitalist çağda, uluslararası açıdan en dikkate değer gelişmelerden biri, kadın hareketinin ortaya çıkışı ve yükselişi olmuştur. Kadınlar, insanlık tarihi boyunca ilk kez kolektif biçimde ortaya çıkarak haklarını, güneşin altındaki yerlerini talep etmişlerdir. Kadınların yüzyıllar süren baskıdan özgürleşmesi, acil ve birincil bir sorun hâline gelmiştir. Hareket, kadınların yaşadığı baskıya dair teorik analizler ve çözümler üretmiştir. Kadın hareketi, var olan patriyarkal ve sömürücü topluma gerek faaliyetleri gerekse teorileri aracılığıyla meydan okumuştur.

Bu, önceden kadınların baskıyı fark etmedikleri anlamına gelmemektedir. Fark ediyorlardı elbette. Bu baskıyı çeşitli biçimlerde de – halk şarkılarında, özlü sözlerde, şiirlerde, resimlerde ve erişim imkânı buldukları diğer sanat dallarında – dile getiriyorlardı. Bakış açılarını vurgulamak için de mitleri ve destanları yeniden yorumluyorlardı. Örneğin, Hindistan'ın çeşitli bölgelerindeki köylü kadınlar arasında *Ramayana* ve *Mahabharata*'nın farklı versiyonlarının hâlâ dolaşımda olması bunun yaşayan bir kanıtıdır.

Feodal dönemde de mesela, öne çıkan olağanüstü bazı kadınlar vardı. O zamanki imkânlar ışığında birtakım çıkış yolları arıyorlardı ve patriyarkal düzene karşı verilen direnişin sembolü hâline gelmişlerdi. Azize Mirabai,² toplumda kalıcı bir etki yaratan kadınlardan sadece biriydi. Dünyadaki tüm toplumlar için artık zaman gelmiş çatmıştı. Onları, ezilenin bilincini yansıtan bir karşı kültürdü. Ama uğraşları, dönemin koşullarıyla sınırlıydı ve baskıya son verecek bir çıkış yolu bulmakta yetersiz kalmıştı. Çoğu durumda da çözümü ya dinde ya da kişileştirilmiş tanrılarda aramışlardı.

Kapitalizmin gelişimiyle birlikte ise toplumsal koşullarda ve düşüncede çok büyük değişimler yaşanmıştı. Demokrasi kavramının insanlara ifade ettiği şeyler önem kazanmıştı. Bir toplumsal ve siyasi felsefe olarak liberalizm, ilk dönemlerinde bu de

1 [*Ramayana* ve *Mahabharata*, Hinduizm'in eski destanlarındandır. Bunlar, Hinduların gözünden kadim tarihi anlatan uzun şiirlerdir. - ed.n.]

2 [*Mirabai* ya da *Meera*, kendi döneminin geleneksel âdetlerine cüretkâr karşı çıkışlarıyla bilinen, 16. yüzyılda yaşamış bir şair ve düşünürdü. - ed.n.]

şime öncülük etmişti; ilerici toplumsal sınıflardan kadınlar da kolektif biçimde öne atılmışlardı. Böylece tarihte ilk kez, toplumdan haklarını ve özgürlüğünü talep eden bir kadın hareketi ortaya çıkmıştı. Diğer tüm toplumsal hareketler gibi, bu hareket de iniş çıkışlar yaşamıştı tabii. Ancak, Hindistan gibi sömürgelerde her ne kadar sınırlı ve çarpık gelişmiş olsa da kapitalizm nihayetinde ilerici kadınları ve erkekleri etkilemişti.

Hindistan'daki kadın hareketi, yirminci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştı. Dönemin uluslararası ölçekli heyecan dalgasının bir parçasıydı bu, ancak asıl kaynağı Hindistan toplumunun kendi çelişkileriydi. Kapitalist ülkelerde doğan teoriler Hindistan'a ulaşmış ve buranın koşullarına uyarlanmıştı. Keza, Batı'da 1960'ların sonunda yükselen çağdaş kadın hareketiyle birlikte de ilk dalgaya benzer bir süreç yaşanmıştı; üstelik belki bu kez daha da keskin bir şekilde. Emperyalizm evresindeki kapitalizmin sınırları artık açıkça gözler önündedir; dolayısıyla, çağdaş kadın hareketi, bu topluma ciddi bir meydan okuyuş olmuştur. Yine de eşitlik talebinin resmi meşruiyet kazanması için büyük mücadeleler gerekmiştir. Sadece geri kalmış ülkelerde değil, ABD ve Fransa gibi ileri kapitalist ülkelerde bile bu meşruiyetin kazanılmasından sonra da eşitlik hemen sağlanmamıştır.

Buradan hareketle de kadın hareketi, baskının toplumsal düzen içerisindeki köklerini incelemeye başlamıştır. Patriyarkal sistemi çözümleyen kadın hareketi, patriyarkanın kökenini tarihte aramaya koyulmuştur. Sosyal bilimlerle de mücadele etmiş, alana içkin olan eril ön yargıları meydana çıkarmıştır. Kadının tarihteki ve çağdaş toplumlardaki yerine dair tüm çözümlemelerin nasıl da patriyarkal bir düşünme biçimiyle yoğrulduğunu teşhir etmiştir. "Kadınların bir tarihi var, kadınlar tarihin içindeler," demiştir (Gerda Lerner). Tarih çalışmaları sayesinde, kadınların insan toplumunun gelişimine, büyük hareketlere ve mücadelelere yaptığı katkıları açığa çıkarmıştır. Kapitalizmde toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün, kadınların çok büyük bir kısmını vasıfsız ve düşük gelirli kategorilere sürdüğünü göstermiştir. Egemen sınıfların, özellikle de kapitalist sınıfın, patriyarkadan nasıl ekonomik açıdan kazançlı çıktığını gözler önüne sermiştir. Devletin, yasalarının ve düzenlemelerinin patriyarkadan yana olduğunu ortaya koymuştur.

Feministler, toplumların sembol ve geleneklerini incelemiş, bunların patriyarkal sistemi nasıl sürdürdüğünü göstermişlerdir. Sözlü tarihe önem vermiş, böylece de tarih boyunca baskılanmış kadınların seslerini gün yüzüne çıkarmışlardır. Hareket, hem kadınları hem de erkekleri kendi tutumlarına, düşüncelerine, eylemlerine ve kadınlar hakkındaki sözlerine eleştirel bir şekilde yaklaşmaya itmiştir. İlerici, devrimci hareketlere bile bulaşmış ve bu şekilde kadınların katılımını olumsuz etkilemiş patriyarkal ve kadın-karşıtı pek çok farklı tutum ile mücadele etmiştir. Türlü teorik kafa karışıklıklarına ve zayıflıklarına rağmen feminist hareket, günümüz dünyasında kadın meselesine dair anlayışımıza önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Dünya çapındaki demokrasi ve sosyalizm hareketi, kadın hareketiyle zenginleşmiştir.

Çağdaş kadın hareketinin en önemli özelliklerinden biri, feministlerin kadınlık hâllerini kuramlaştırmak için gösterdikleri çaba olmuştur. Çözümlemelerine ve yaklaşımlarına felsefi bir temel sunabilmek için, bu hareketin içerisinde yer alanlar, felsefe alanına yönelmişlerdir. Özgürlük felsefesini araştırmış ve kadın mücadelesine dair bir ufuk sunabileceğini düşündükleri felsefi akımları incelemişlerdir. ABD ve İngiltere'deki faal kadın hareketi varoluşçuluk, Marksizm, anarşizm ve liberalizm gibi çeşitli felsefi akımları irdelemiş ve benimsemiştir. Yani aslında feministler, benimsedikleri felsefi akıma göre farklı yaklaşımlara, bakış açılarına ve kavramsal çerçevelere sahip, eklektik bir gruptur. Yine de kadınların deneyimlerine ses vermeye ve kadının ikincilliğini sona erdirmeye kendilerini adanmak noktasında ortaklaşırlar. Batı hegemonyası göz önüne alındığında, bahsi geçen bu akımların Hindistan'daki kadın hareketi üzerinde de güçlü bir etkisi olmuş olduğu söylenebilir. Bu yüzden kadın hareketine dair ciddi bir çalışma, bu hareketteki çeşitli teorik akımların bilgisini de içermelidir.

Feminist filozoflar; Locke, Kant, Hegel, Marx, Derrida, Nietzsche ve Freud gibi birbirinden çok farklı düşünürlerden etkilenmişlerdir. Bununla beraber, geleneksel felsefenin erkek yanlısı olduğu ve bu felsefenin başlıca kavramlarının, teorilerinin ve kendisine dair geliştirdiği kavrayışın “dünyaya belirgin biçimde eril bir perspektifle baktığı” çıkarımlarında çoğu ortaklaşmaktadır (Alison Jagger). Bu yüzden de geleneksel felsefeyi dönüş-

türmeyi denemişlerdir. Tüm bunları akılda tutarak, burada, feministler arasındaki temel felsefi akımların bazılarını tanıtmaya görevini üstlendik. Fakat dikkat edilmesi gereken bir nokta da şudur ki bu akımlar sabit, birbirinden açıkça ayrı bir şekilde varlık göstermezler. Feministlerin bir kısmı bu kategorilere karşı çıkmıştır mesela. Bir kısmının yaklaşımlarında zaman içinde birtakım değişiklikler söz konusu olmuştur, bir kısmı ise iki ya da daha fazla akımı bir arada benimsemiştir. Yine de bu genel akımlar, bu meseleye dair bir fikir geliştirmeye yardımcı olabilirler. Teorik tartışmaya geçmeden önce, kadın hareketinin Batı'daki, özellikle de ABD'deki gelişimini kısaca anlatarak işe başlayacağız. Feministler arasında bu teorik gelişmelerin yaşandığı ortamın daha iyi anlaşılabilmesi için bunu gerekli görüyoruz.

Batı'daki Kadın Hareketi'ne Genel Bir Bakış

Batı'daki kadın hareketinin tarihi iki döneme ayrılır. İlk dönem, on dokuzuncu yüzyılın ortalarından başlayarak 1920'lere varır; ikinci dönem ise, 1960'larda başlamıştır. İlk dönem, *süf-raj* hareketi, ya da kadınların siyasi hakları için, oy hakkı için verdikleri mücadele ile bilinir. Kadın hareketi, kapitalizmin yükseldiği ve demokratik ideolojinin yayıldığı bir bağlamda ortaya çıkmıştır. Dahası, başka bazı toplumsal hareketlerin de yükselişe geçtiği bir dönemde ve bağlamda ortaya çıkmıştır. ABD'de, Siyah köleleri özgürleştirme hareketi ve kitlesi git gide artan proleteryanın birliğini örgütlemek için yükselen hareketler, on dokuzuncu yüzyıldaki genel sosyopolitik hareketliliğin önemli birer parçasıydı.

1830'ların ve 1840'ların kölelik karşıtları arasında, toplumun kendilerine yöneltebileceği eleştirilere aldırmış etmeden, Siyahların kölelikten özgürleşmesi için mücadele yürüten eğitimli kadınlar vardı. Mesela Lucretia Mott, Elizabeth Cady Stanton, Susan Anthony ve Angelina Grimké kölelik karşıtı harekette ve sonrasında da kadınların siyasi haklar mücadelesinde faal olan kadınlar arasındaydı.

Kölelik karşıtı örgütlenmelerde kadınların kendilerini temsil etmelerine ve liderlik pozisyonlarında yer almalarına muhalefet edilmesi, kadınları toplumdaki statülerini ve haklarını düşünmeye itmişti. ABD'nin çeşitli eyaletlerinde kadınlar, karma eğitim alma, mülkiyet ve boşanma haklarını talep etmek için bir araya gelmeye başlamışlardı.

Stanton, Anthony ve diğerleri tarafından 1848'de hazırlanan *Seneca Falls Bildirgesi* [*The Seneca Falls Convention*] ABD'deki kadın hareketinin ilk aşaması açısından bir dönüm noktası olmuştu. Bu kadınlar, *Bağımsızlık Bildirgesi*'ni örnek alarak düzenledikleri *Duyurular Bildirgesi*'nde [*Declaration of Sentiments*] evlilik, mülkiyet, ücret ve oy hakkında eşitlik talep ediyorlardı. Bildirgeyi takip eden yirmi yıl boyunca da eyalet ölçeğinde toplantılar yapıldı; konferans turları, kitapçıklar ve imza kampanyaları yoluyla propaganda devam etti.

1868'de ABD Anayasası'na Siyahların oy hakkını tanıyan, ama kadınlardan bahsetmeyen bir ek madde (on dördüncü ek madde) getirildi. Stanton ve Anthony, bu ek maddeye karşı kampanyalar düzenlediler; ancak bunu engellemekte başarısız oldular. Bunun sonucunda kadınlar ve kölelik karşıtları arasında bir ayrılık yaşandı. Bu sırada, işçi sınıfı hareketi de büyüyordu; her ne kadar yerleşmiş sendikaların başkanları, kadın işçileri örgütlemekle ilgilenmeseler de. Çok düşük ücretler karşılığında uzun saatler çalışan kadın işçileri örgütleme çabalarına sadece Dünya Sanayi İşçileri³ destek veriyordu. Konfeksiyon işçisi olarak çalışan binlerce kadın vardı. Anarşistler, sosyalistler ve Marksistler (ki bunların bazıları kadındı) işçilerle birlikte çalışmaya ve onları örgütlemeye başladılar. Aralarında Emma Goldman, Ella Reeve Bloor, Jones Ana [Mary Harris Jones] ve Sojourner Truth gibi isimler vardı. 1880'lerde militan mücadeleler de bunlara yönelik baskı da çok yaygındı. Süfrajeterlerin büyük bir kısmı ise işçi sömürsüyle ilgilenmiyor, işçi hareketine destek vermiyordu.

Yüzyılın sonuna ve yirminci yüzyılın başına doğru, kadın işçi hareketi hızla gelişti. Bunun en yüksek noktası, 1909'da neredeyse 40 bin kadın konfeksiyon işçisinin katıldığı grev oldu. Sosyalist kadınlar, Avrupa'da da oldukça faaldi; Eleanor Marx, Clara Zetkin, Alexandra Kollontai ve Vera Zasulich gibi önder komünist kadınlar, işçi kadınların örgütlenmesinde en ön saflarda yer alıyorlardı. Bu dönemde binlerce kadın işçi örgütlendi, kadın gazeteleri ve dergileri yayımlandı.

Kopenhag'da düzenlenen İkinci Uluslararası Sosyalist Kadın Konferansı'nda uluslararası kadın hareketinin ünlü liderlerinden Alman komünist Clara Zetkin, Amerikalı işçi kadınların mücadelesinden ilhamla, 8 Mart'ı uluslararası ölçekte Kadınlar Günü olarak anma önerisinde bulundu. Yüzyılın sonuna gelindiğinde de ABD'de de kadınların durumu büyük bir değişim geçirmişti. Oy hakkını henüz kazanamamış olsalar da eğitim, iş ve mülkiyet hakkı alanlarında pek çok kazanım elde etmişlerdi. Bunun da etkisiyle, oy hakkı talebi daha çok itibar görür oldu. Fakat hareket, oy hakkı meselesini diğer tüm toplumsal ve politik meselelerden ayırarak muhafazakâr bir hamle yaptı. Bu manevranın

3 [İng. *Industrial Workers of the World/IWW*: 1905 senesinde ABD'de kurulan, anarşist eğilimli işçi sendikası. – ed.n.]

temel amacı, imza kampanyaları düzenlemek ve senatörlerle lobi faaliyeti yürütmektir. Grev gözcülüğü, açlık grevi, oturma eylemi gibi militan yöntemleri İngiliz süfrajetlere tanıtan Alice Paul'un de sürece dâhil olmasıyla birlikte, 1914'te bu hareket faal hâle geldi. Etkin kampanyaları ve militan yöntemleri sayesinde, kadınlar 1920 yılında ABD'de oy hakkını elde ettiler.

Birleşik Krallık'ta ise kadın mücadelesi, ABD'dekinden daha geç başladı. Ama yirminci yüzyılın başında daha militan bir biçim aldı. Emmeline Pankhurst, onun kızları ve destekçileri, taleplerine dikkat çekebilmek için militan yöntemlere başvurdu- lar ve birçok kez bu talepleri bastırma amacıyla yapılan tutuk- lamalarla karşılaştılar. Önceki örgütlenmelerin iş yapma biçi- minden hayal kırıklığına uğradıklarından, 1903'te Kadınların Sosyal ve Politik Birliği'ni [*Women's Social and Political Union/ WSPU*] kurdular. WSPU oy hakkı hareketine öncülük etti. Ama 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İngiliz hükûme- ti ile uzlaştı. Hem ABD'de hem de İngiltere'de hareketin liderle- ri beyaz ve orta sınıftı; taleplerini de orta sınıf kadınlarla sınırlı tuttular. Sosyalistler ve komünistler ise oy hakkı talebinin sade- ce mülkiyet sahipleriyle sınırlı olmasına itiraz ettiler ve bu talebi, işçi sınıfından kadınlar da dâhil olacak şekilde, tüm kadınlar için genişlettiler. Kadınların oy hakkı talebini destekleyen, ayrı kitle- sel eylemler düzenlediler.

Kadın hareketi, Büyük Buhran, faşizmin yükselişi ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde devam etmedi. İkinci Dünya Sava- şı sonrasında, ABD ekonomisi canlandı ve orta sınıf büyüdü. Savaş yıllarında kadınlar ekonomiyi ayakta tutmak için her tür işin başına geçmişlerdi, ancak sonrasında işlerini bırakmaya ve iyi birer ev kadını ve anne olmaya zorlandılar. Bu refah ve rahat- lık balonu 1960'lara kadar devam etti. Siyahların Yurttaşlık Hak- ları Hareketi'yle⁴ birlikte toplumsal huzursuzluk daha da yüksel- di, sonrasında da (Vietnam Savaşı'na karşı) Savaş Karşıtı Hareket ortaya çıktı.

Bu, son derece çalkantılı bir dönemdi. Çin'de başlayan Kül- tür Devrimi'nin de genel vaziyete birtakım etkileri oldu. Üniver-

4 [*İng. Civil Rights Movement*: ABD'de, köleliğin kaldırılmasından sonra ırk- sal baskının sürdürülebilmesi için dayatılan, ırkçı ve ayrımcı türlü politika- lara karşı Siyahların verdiği mücadeleye verilen isimdir. – ed.n.]

site öğrencileri arasında politik faaliyetler arttı. Kadın hareketi de toplumsal ve politik açıdan çalkantılı bu ortamda bir kez daha ortaya çıktı; bu kez, öğrenciler ve öğretim üyeleri arasından.

Kadınlar istihdamda, ücretlerde ve genel olarak da toplumun kendilerine yaklaşım biçimindeki ayrımcılıkların farkına vardılar. Tüketim ideolojisi de hedef tahtasına kondu. Simone de Beauvoir, *İkinci Cins*'i⁵ 1949'da yazmıştı; ama etkisi yeni yeni hissediliyordu. Betty Friedan ise *Kadınlığın Gizemi*'ni⁶ 1963'te yazmıştı; bu da yine bu dönemde çok popüler hâle geldi. Friedan, kadınların karşılaştığı ayrımcılıkla savaşmak ve Eşit Haklar Ek Maddesi⁷ [*Equal Rights Amendment/ERA*] için mücadele etmek için 1966'da Ulusal Kadın Örgütü'nü [*National Organization of Women/NOW*] kurdu.

Otonom kadın hareketi (radikal feminist hareket) ise, sol eğilimli öğrenci kitlesinin içerisinde çıktı. Siyahlar için yurttaşlık hakları mücadelesi veren Şiddetsiz Öğrenci Koordinasyon Komitesi [*Student Non-violent Coordination Council/SNCC*], Siyah özgürleşmesi için sadece Siyahların mücadele edebileceğini ileri sürerek beyaz erkek ve kadın öğrencileri 1968'deki Chicago Kongresi'nden çıkartmıştı. Benzer şekilde, kadın özgürleşmesinin bir kadın mücadelesi olması gerektiği fikri de güç kazanmaya başladı.

Bu bağlamda, Demokratik Toplum için Öğrenciler [*Students for a Democratic Society/SDS*] üyesi bazı kadınlar, ulusal konseyin Haziran 1968'deki kongresinde kadın özgürleşmesinin de kararlar arasında yer almasını talep ettiler. Ancak protesto edildiler ve oylamayı kaybettiler. Bu kadınların büyük bir kısmı oradan ayrıldı ve Chicago'da Kadınların Radikal Eylem Projesi'ni [*Women's Radical Action Project/WRAP*] oluşturdu. Yeni Üniversite Konferansı'nın (*New University Conference/NUC* – Sosyalist bir Amerika isteyen üniversite öğrencileri, çalışanları ve öğretim üyelerinin ulusal birliği) içinde yer alan kadınlar da

5 [İng. *The Second Sex*. - ç.n.]

6 [İng. *The Feminine Mystique*.. - ç.n.]

7 [İlk taslağı 1923'te Alice Paul ve Crystal Eastman tarafından hazırlanan, cinsiyet ayrımcılığına karşı anayasal güvence tanıyan bu madde, 1960'ların önemli mücadele gündemlerinden biri olmuştu. 1972'de Kongre'den geçmişse de sonraki yıllarda muhafazakârların ciddi bir direnciyle karşılaşmıştı. - ed.n.]

bir Kadın Kurultayı⁸ oluşturdular. Chicago'dan Naomi Weisstein ve Marlene Dixon bunun öncüleriydi. Shulamith Firestone ve Pamela Allen, New York'ta benzer bir faaliyete başladılar ve Radikal Kadınlar New York'u [*New York Radical Women/NYRW*] kurdular. Yasalardaki değişikliklerin ve Eşit Haklar Ek Maddesi'nin kadınların gördüğü baskıyı çözeceğini savunan liberal görüşü reddettiler ve toplum yapısının tamamen dönüşmesi gerektiğine kani oldular. Bu yüzden de kendilerine radikal dediler. Sosyalist parti, SDS ve yeni sol gibi karma (kadın ve erkek) grupların ve partilerin kadın özgürleşmesi mücadelesini ileri taşıyamayacaklarını ve partilerden bağımsız bir kadın hareketinin gerekli olduğunu savundular. NYRW'nun ilk kamusal eylemi, Amerika Güzellik Yarışması'nı protesto etmek oldu. Bu, henüz yeni filizlenmeye başlayan kadın hareketine ulusal çapta ün kazandırdı.

Bundan bir yıl sonra NYRW, *Uzun Kırmızı Çoraplar* [Redstockings] ve WITCH⁹ [Women's International Terrorist Conspiracy from Hell/*Kadınların Cehennemden Gelen Gizli Terörist Örgütü*] adlı iki gruba bölündü. *Uzun Kırmızı Çoraplar*, 1969'da yazdığı manifestoda radikal feminizmin pozisyonunu ilk kez net bir biçimde duyuruyordu: "...ezilmemizin faillerinin erkekler olduğunu tespit ediyoruz. Erkek üstünlüğü, en eski ve en temel tahakküm biçimidir. Sömürü ve baskının diğer tüm biçimleri (ırkçılık, kapitalizm, emperyalizm, vb.) erkek üstünlüğünün uzantılarıdır; erkek kadına hükmeder, birkaç erkek de geri kalan herkese hükmeder.." "Kız kardeşlik güçlüdür" ve "kişisel olan politiktir" sloganları da bu dönemlerde popüler hâle geldi. Tüm bunlar olurken, 1968'de SDS de kadın özgürlüğü konusundaki pozisyonunu ortaya koyan bir makale yayımladı. Makale, çeşitli bakış açılarına sahip kadınlar tarafından tartışıldı. Öte yandan, *Ekmek ve Güller*'i [Bread and Roses] yazan Kathy McAfee ve Myrna Wood da mücadelenin sadece ekonomik sömürüye ("ekmek") karşı olamayacağını, aynı zamanda kadınların karşı karşıya kaldığı psikolojik ve toplumsal baskıya da karşı ("güller") olması gerektiğini söylüyorlardı.

8 [İng. *Caucus*: Özellikle ABD'de, genelde bir siyasi partinin destekçilerince düzenlenen müzakere toplantılarına verilen isimdir. -ed.n.]

9 [Grubun orijinal isminin baş harflerinden oluşan bu kısaltma aynı zamanda İngilizcede cadı anlamına geliyor. -ç.n.]

Bu tartışmalar, o dönemde ortaya çıkan kadın grupları tarafından yayımlanan çeşitli dergiler aracılığıyla sürdürüldü. Ciddiyetle yürütülen bu tartışmalar, hem ABD'deki hem de diğer ülkelerdeki kadın hareketlerinin gidişatına ve genel akımlara etki etti. Bu dönemdeki gruplar, genellikle bilinç yükseltme amacıyla oluşturulmuş ufak çevreler şeklindeydi. Tüm bunların, sol hareket içerisinde Troçkizm'i veya Küba sosyalizmini takip eden kesimler olduğunu da eklemek gerekli. Bu kesimler, her türlü hiyerarşik yapıya karşı çıkıyorlardı. Böylelikle de kadın hareketi içerisindeki sosyalist feminist ve radikal feminist akımlar ortaya çıktı. Marksist bir perspektiften bakıldığında kısıtlı kaldıkları pek çok yer olsa da birtakım sorular yükselttiler ve kadınlara yönelik baskının pek çok veçhesini açığa çıkardılar.

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında, ABD ve Batı Avrupa'da "farklı grupların devrime dair farklı öngörülleri vardı. Feministler, Siyahlar, anarşistler, Marksist-Leninistler ve devrimci siyasetin diğer türlerine riayet eden türlü çevreler mevcuttu. Ancak devrimin o ya da bu şekilde eli kulağında olduğu inancı bu ayrımların ötesine geçiyordu" (Barbara Epstein).

Sosyalist (Marksist) ve radikal feministler devrim hakkında belli bir ufku paylaşıyorlardı. Bu feministler, ilk dönem boyunca Marksist teoriyle; üretim, yeniden üretim,¹⁰ sınıf bilinci ve emek gibi temel kavramlarla uğraşmışlardı. Hem sosyalist feministler hem de radikal feministler, kadının konumuna dair feminist bir anlayışı da kapsamasını sağlamak amacıyla Marksist teoriyi değiştirmeye çalışıyorlardı. 1975'ten sonra ise genel yönelimde bir değişim yaşandı. Sistemik analizin (yani kapitalizmin ve tüm toplumsal yapının analizinin) yerini kültürel feminizm aldı.

Kültürel feminizm, kadın ve erkeğin temelde farklı olduğu varsayımından yola çıkar. Patriyarkal baskının kültürel özelliklerine odaklanır, bu alanda reformu amaçlar. Radikal ve sosyalist feminizmden farklı olarak, kapitalizme yönelen eleştirileri katı bir şekilde reddeder ve kadının yaşadığı baskının kökenin-

10 [Orijinal metinde, İngilizcedeki "*reproduction*" kavramının çok anlamlılığından istifade ediliyor. Kavram, "yeniden üretim" ya da "üreme" anlamına gelebilmektedir, burada da bazen ikisini birden kastedecek şekilde kullanılmıştır. Dolayısıyla Türkçe çeviride genel olarak "yeniden üretim" tercih edilmişse de doğrudan doğruya biyolojik üremeden söz edilen yerlerde "üreme" ifadesi kullanılmıştır. – ed.n.]

de patriyarkanın bulunduğunu vurgulayarak ayrılıkçılığa meyleder. 1970'lerin sonlarında ve 1980'lerde de lezbiyen feminizm, feminist hareket içerisinde bir akım olarak ortaya çıktı. Yine bu dönemde renkli kadınlar¹¹ (Siyah kadınlar, ileri kapitalist ülkelerdeki Üçüncü Dünya kadınları) dönemin feminist hareketine dair eleştirilerini dile getirmeye ve kendi feminizmlerini somutlaştırmaya başladılar. Ayrıca işçi sınıfından kadınlar da iş ortamında eşit muamele ve çocuk bakımı gibi konularda örgütlenmeye başladılar. Feminist hareketin, ileri kapitalist ülkelerdeki beyaz, orta sınıf ve eğitilmiş kadınlarla sınırlandığı ve ağırlıklı olarak bu kadınların sorunlarına odaklandığı eleştirileri daha görünür hâle geldi. Bu da “küresel” veya “çok kültürlü” feminizmin ortaya çıkışına sebep oldu.

Üçüncü Dünya ülkelerinde de kadın grupları aktif hâle geldi; ancak burada, tüm meseleler “saf olarak” kadın meselesi değildi. Kadına yönelik şiddet, özellikle tecavüz, büyük bir sorundu. Fakat bununla beraber, sömürgeci ya da yeni-sömürgeci ilişkilerin dayattığı sömürüden doğan başka sorunlar da vardı. Mesele toprak ağalarının sömürüsü, yoksulluk, köylülerin sorunları, yerinden edilme, *Apartheid*¹² ve bu ülkelerde önem taşıyan pek çok başka sorun... 1990'ların başında ise postmodernizm, feministler arasında ağırlığını hissettirdi. Ancak 1980'lerde muhafazakâr sağcıların feminizme karşı yükselttiği itiraz da büyümüşü ve feministlerin kürtaj hakkı için verdikleri mücadeleyi hedef alıyordu. Ayrıca, kadının aile içindeki rolünün önemini vurgulayarak feminizme, aileyi yok ettiği gerekçesiyle saldırıyorlardı.

Yine de feminist perspektif geniş bir alana yayıldı. Sayısız aktivist grup ortaya çıktı. Tabandan gelen, gerek toplumsal gerekse kültürel projeler arttı ve bunların etkinliği devam etti. Kadın çalışmaları da yayıldı. Sağlık hizmetleri ve çevre sorunları bu grupların çoğunun odaklandığı konulardı. Ancak bu dönemde, pek çok öncü feminist de kendisini akademik uğraşlara verdi. Yine aynı dönemde pek çok büyük örgütlenme ve kurultay, geniş

11 [İngilizcesi “*women of color*” olan terimin en yaygın çevirisi tercih edilmiştir. - ç.n.]

12 [1990'ların başlarına kadar Güney Afrika'da hüküm süren ırk temelli ayrımcılık düzeni. Terim, buna benzerlik gösteren başka ayrımcılık sistemlerini tarif etmek için de kullanılır bazen. - ed.n.]

tabanlı kurumlara dönüştü; personeli olan yerleşmiş bürokratik tüm kurumlar gibi düzene dâhil oldu. Aktivizm ivme kaybetti.

1990'lardaki feminist hareket, daha çok bu örgütlerin faaliyetlerinden ve akademik alandaki feministlerin yazılarından öğreniliyor. Barbara Epstein, *Monthly Review*'un 2001 Mayıs sayısındaki yazısında şöyle diyordu: "Feminizm, bir hareketten ziyade bir fikre dönüştü ve bir zamanlar sahip olduğu çığır açıcı nitelikten yoksun kaldı." Öte yandan, yine 1990'larda, işçi sınıfının ve ezilen azınlıkların ekonomik koşulları ile orta sınıfın ekonomik durumu arasındaki uçurumun büyümesi ve buna ek olarak devam eden cinsiyet eşitsizliği, kadına yönelik şiddetin artışı, küreselleşmenin saldırısı ve bunun, Üçüncü Dünya'daki kadınlar başta olmak üzere, insanlar üzerindeki etkisi Marksizm'e ilginin yeniden gelişmesine yol açtı.

Tüm bunlar olurken de kadınların, özellikle de genç kadınların, küreselleşme-karşıtı ve savaş-karşıtı hareketler gibi pek çok farklı politik harekete katılımları, uyanış sürecine destek oldu. Batı'daki kadın hareketinin gelişimine dair bu kısa ve genel bakışın ardından, şimdi feminist hareket içindeki başlıca teorik akımların önermelerini inceleyeceğiz.

Liberal Feminizm

Kadınların haklarını, liberal felsefi anlayışa dayanarak savunan Mary Wollstonecraft (1759-1797), Harriet Taylor Mill (1807-1858) ve Elizabeth Cady Stanton (1815-1902) gibi düşünürler sayesinde, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda liberal feminist düşüncenin uzun bir ömrü olmuştu. Kadınların eşit haklar hareketi, özellikle de oy hakkı mücadelesi, temelde liberal düşünceye dayanıyordu.

John Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi, aklın egemenliğini ve herkes için eşitliği savunan erken dönem liberal siyaset filozoflarının eşitlik, özellikle de siyasette eşitlik hakkı anlayışlarında kadınlara yer yoktu. Liberal teoriyi, kadınların toplumdaki konumu ile ilişkilendirmiyorlardı. Bireyin önemine ve özerkliğine duyulan derin inanç da dâhil olmak üzere, liberalizmin değerleri on yedinci yüzyılda şekillenmişti.

Liberalizm, Avrupa'da kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, eskinin eşitsizlikten güç alan feodal patriyarkal değerlerine karşı ortaya çıkmıştı. Yükselen burjuvazinin felsefesi idi. Feodal değerler, seçkinler sınıfının -özellikle de kralların- doğuştan gelen üstünlüğü fikrine dayanıyordu. Geri kalan herkes ise alt tabaka, tebaa idi. Bu feodal değerler hiyerarşiyi, hak ve iktidar eşitsizliğini savunuyordu. Bunlara karşı, liberal felsefe ise insanların doğal eşitliğine ve özgürlüğüne dayanan bir yaklaşım geliştirdi. "Tüm insanların eşitliğini tanıyacak ve insanlara fırsat eşitliği sunacak bir toplumsal ve siyasi yapıyı savunuyorlardı. Bu felsefe, katı bir şekilde akılcı ve seküler idi. Aydınlanma döneminin en güçlü, en ilerici oluşumuydu. Yoğun bir bireycilik, en öne çıkan özelliği idi. Ancak, Rousseau ve Locke gibi on sekizinci yüzyılın ünlü liberal filozofları, bu ilkelerini patriyarkal aileye ve kadının bu yapı içerisindeki konumuna uygulamadılar. Söz konusu ilkeleri sadece piyasa ilişkileri içerisindeki erkekler lehine işleten bu taraflılık, patriyarkal eğilimin liberalizm içindeki bir kalıntısıydı" (Zillah Eisenstein).

Mary Wollstonecraft, İngiliz entelektüel aristokrasisinin, Fransız ve Amerikan devrimlerini destekleyen radikal kandaşındandı. Edmund Burke'ün Fransız Devrimi'nin önemine dair

muhafazakâr yorumuna cevap olarak, 1791'de *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi*'ni¹³ yazmıştı. Bu kitapçıkta, kadının erkeğe doğalında bağımlı olduğu, erkeği memnun etmek için yaratıldığı, bağımsız olamayacağı gibi feodal patriyarkal inanışlara karşı çıkıyordu. Wollstonecraft, yazılarını kadın hareketinin yükselişinden önce yazmıştı; öne sürdüğü argümanlar da mantık ve akılcılığa dayanıyordu. Dolayısıyla, analizinin temelinde Aydınlanma'nın esas ilkeleri yatıyordu: Yani Amerikan ve Fransız devrimlerine öncülük ve eşlik eden özgürlük ve eşitlik kavramlarına, bir de insanın muhakeme kapasitesine duyulan inanç. Wollstonecraft, akli yegâne otorite olarak görüyordu. Ona göre kadınların kendi muhakeme potansiyellerini geliştirmelerine ve kendi yargılarına güvenmelerine destek verilmemesi, insanlığın ilerleyişine ket vuruyordu. Her şeyden önce, kadınların erkeklerle aynı eğitimi almalarını savunuyordu. Böylece, rasyonel düşüncüyü benimseyebilecek, bağımsız bir yaşam sürebilmeleri için gereken kaynaklara ve fırsatlara erişebileceklerdi. Rousseau'nun kadınların eğitime dair fikirlerini ise sertçe eleştiriyordu.

Ona göre Rousseau'nun, kadınların eğitiminin erkeklerinkinden farklı olması gerektiği yönündeki argümanı, kadınları gerçeklikten uzak, zayıf karakterler hâline getiriyordu. Rousseau, kadınlara, itaatin en üstün erdem olduğu fikrini benimsetecek bir biçimde eğitim verilmesi gerektiğini savunuyordu. Yine de Wollstonecraft'ın argümanları, kavrayışının sınıfsal sınırlarını ortaya koyuyordu. Bir yandan "avam sınıflardan" kadınların, çalışmaları ve bir noktaya kadar bağımsız olmaları sebebiyle daha erdemli olduklarını söylüyordu; diğer yandan ise, "en saygın"¹⁴ kadınların aslında en çok ezilenler olduğuna" inancını dile getiriyordu.

Kitabı, o dönemler Amerika'da bile etkili olmuştu. Yine Londra'daki entelektüel burjuva çevrelerinde gezen, tanınmış faydacı filozof James Stuart Mill'in eşi Harriet Taylor da ABD'de henüz ortaya çıkmış kadın hareketini desteklemek amacıyla 1851'de *Kadınların Haklarının Tanınması*'nı¹⁵ yazmıştı. Kadın hakla-

13 [İng. *A Vindication of the Rights of Women*. - ç.n.]

14 [İng. *Respectable*, bu bağlamda, üst sınıftan kadınlar için kullanılmaktadır. - ed.n.]

15 [İng. *On the Enfranchisement of Women*. - ç.n.]

rı karşıtlarına, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmaları gerektiğini savunan liberal argümanlarla sertçe cevap veriyordu: “Türün herhangi kesiminin türün herhangi bir diğer kesimine veya herhangi bir bireyin herhangi bir diğer bireye, hangi alanın ‘ona uygun’ olduğunu söyleme hakkı yoktur. Her bir insan için uygun alan, varabildiği en üstün, en yüce konumdur...” Bunu önemini vurgulamak için de şunları söylüyordu: “Dünya çok genç. Adaletsizlikten kurtulmaya daha yeni başladık. Siyah köleliğinden ancak şimdi kurtuluyoruz. Kadınlar için henüz çok az şey yapılmış olmasına şaşırabilir miyiz?” On dokuzuncu yüzyılın ortalarında ortaya çıkan ABD kadın hareketinin bu liberal temelli, aslında *Seneca Falls Bildirgesi*’nde (1848) de belirgindi. Ulusal ölçekte katılımı gerçekleştirilen ilk toplantının sonucu olan bu bildirme, şöyle başlıyordu: “Şu gerçekler bizim için tartışmasızdır: Tüm erkekler ve kadınlar eşit yaratılmıştır; yaratıcı tarafından kendilerine vazgeçilemez ve devredilemez birtakım haklar bahşedilmiştir; bunlardan bazıları, yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama haklarıdır...”

Kadın hareketinin bir sonraki aşaması olan 1960’lardaysa liberal fikirlerin öncü savunucuları arasında Betty Friedan, Bella Abzug ve Pat Schroeder gibi isimler vardı. Friedan, 1966’da Ulusal Kadın Örgütü’nü (NOW)¹⁶ kurmuştu. Bu dönemin liberal feministleri, kadın hakları gruplarında, resmî kurumlarda ve komisyonlarda çalışan kadınlar arasından çıkmıştı. Başlarda, eğitim ve iş gibi alanlarda kadınları eşitlikten mahrum bırakan yasaların değiştirilmesini hedefliyorlardı. Ayrıca kadınların erişebildiği fırsatları toplumsal cinsiyet üzerinden kısıtlayan toplumsal âdetlere karşı da mücadele veriyorlardı. Ancak yasalardaki ve eğitimdeki engeller ortadan kalktıkça, mevcut sistemin yasalarını değiştirmeye dayanan liberal stratejinin kadınların adalet ve özgürlüğe erişmeleri için yeterli olmayacağı netleşmişti. Bu yüzden de koşulların eşitliği için mücadeleden ziyade fırsat eşitliğine odaklanırla oldular.

Bu da kadınlara fırsat sunacak koşulların yaratılmasında devletin daha etkin bir rol oynaması gerektiği talebiyle öne çıktı. Çocuk bakımı, sosyal yardım, sağlık hizmeti, işsizlik maaşı ve bekar anneler için özel düzenlemeler/destekler gibi pek çok

---

16 [İng. *National Organisation of Women*. - ç.n.]

talep, liberal feministler tarafından gündeme getirildi. Eşit Haklar Ek Maddesi için verilen mücadele de bu kanattaki feministlerin öncülüğünde yürütülmüştü. Feministler arasındaki liberal kanadın çalışmaları, ulus ölçekli örgütler yoluyla verildiği için, medya tarafından da fark edildi. Liberal feministler arasında, Zillah Eisenstein'in da dâhil olduğu bir grup, liberalizmin özgürleştirici bir ideoloji olarak potansiyeline dikkat çekiyordu. Bu grup içerisinde yer alanlar, çalışan kadınların, liberal demokrasi ideolojisi ve bu ideolojinin vadettiği eşitliği kendilerinden esirgeyen kapitalist patriyarka arasındaki çelişkiyi, kendi deneyimleri yoluyla fark edebileceklerini öne sürüyorlardı. Ne var ki, bu döneme gelindiğinde kadın hareket içerisinde esas etkili olan akım artık liberalizm değildi.

Eleştiriler

Bir felsefe olarak liberalizm, burjuvazinin yönetime gelmeye çalıştığı dönemde feodal Batı toplumunun içinden doğmuştu. Bu yüzden de ilahi hakikat ve Tanrı buyruğu bir hiyerarşi (toplumsal eşitsizlik) şahsında vücut bulan feodal değerlere bir saldırıyı içeriyordu. Akılcılığı ve tüm insanlar için eşit hakları savunuyordu. Ancak bu felsefenin temelinde, kolektif bir çabadan ziyade, aşırı bir bireycilik vardı. Yani aslında, resmiyette herkese yasal eşitlik verilmesi hâlinde, mevcut fırsatlardan yararlanmanın ve hayatta başarı elde etmenin bireyin sorumluluğu olacağı fikrini temel alıyordu.

Sınıf farklarını ve bu farkların insanların fırsatlara erişimine etkilerini ise dikkate almıyordu. Başlangıçta liberalizm, feodal toplumsal ve siyasi kurumları yok etmekte ilerici bir rol üstlenmişti. Ancak on dokuzuncu yüzyılda işçi sınıfının ve işçi sınıfı hareketinin büyümesiyle birlikte, liberal düşüncenin sınırları ön plana çıktı. Çünkü iktidara gelen burjuvazi, savunduğu hakları, yoksulları ve diğer ezilen kesimleri (mesela kadınları ya da ABD'deki Siyahları) kapsayacak şekilde genişletmiyordu. Bu haklar için mücadele edilmesi gerekiyordu. O dönemde, kadın hareketi ve Siyah hareketi de liberallerin argümanlarından yararlanarak kendi haklarını talep edebiliyordu. Ne var ki, bu hareketin ön saflarında yer alanlar, burjuva sınıftan kadınlardı; hak

meselesini de işçi sınıfını, ya da işçi sınıfından kadınları kapsayacak şekilde genişletmediler.

Ancak işçi sınıfı ideolojisi geliştikçe, türlü sosyalist akımlar işçi sınıfının faal kesimlerinde karşılık bulur hâle geldi. Bu akımlar, hem burjuvazinin sosyoekonomik ve politik sisteminin, hem de eşitlik ve bireysel özgürlük gibi kavramları vurgulayan liberal ideolojinin sınırlarını sorgulamaya başladılar. Bu aşamada liberalizm ilerici rolünü kaybetti. Bu dönemde ABD’de ve İngiltere’de oy hakkı için savaşılan başlıca kadın örgütlerinin amaçlarının çok dar kaldığını, bu hareketlerin de emperyalizm destekçisi ve işçi sınıfı karşıtı bir konuma düştüklerini görüyoruz. Bugün içinde bulunduğumuz aşamada ise liberal feministler, resmi eşitlik talebinin dar sınırlarının ötesine geçmek zorunda kalmışlardır; bekâr anneler ve tutsaklar için sosyal yardım tedbirleri gibi pozitif kolektif hakların mücadelesini veriyor, refah devleti taleplerini yükseltiyorlar.

Neticede, liberalizmin zayıf yönleri şunlardır:

1. Kolektif haklara değil bireysel haklara odaklanır.
2. Tarih dışıdır. Kadının tarihteki rolüne dair kapsamlı bir anlayışı ve kadının ikincilleştirilmesi (ezilmesi) hakkında bir analizi yoktur.
3. Resmi eşitlik talebine destek verse de farklı kesimlerden/sınıflardan kadınların koşullarına ve yaşadıkları özgül sorunlara dair net bir anlayıştan yoksundur ve mekanik olmaya eğilimlidir. Bu yüzden orta sınıfların (ABD’deki orta sınıf beyaz kadınların ve Hindistan’daki üst sınıflara ve üst kastlara mensup kadınların) taleplerini ifade edebilmiştir; ancak ezilen etnik gruplardan ve kastlardan kadınların, işçi, emekçi sınıflardan kadınların taleplerini dile getirmekte yetersiz kalır.
4. Yasalardaki değişimler, eğitim ve iş yaşamındaki fırsatlar, sosyal refah tedbirleri gibi konularla sınırlı kalır. Toplumda patriyarkal ayrımcılığa yol açan ekonomik ve siyasi yapıları sorgulamaz. Bu yüzden de hem teoride hem de pratikte reformist bir yönelimi vardır.
5. Devletin tarafsız olduğuna ve kadınlar lehine müdahaleler yapılabileceğine inanır. Oysaki kapitalist ülkelerdeki

burjuva devletleri de yarı-sömürge ve yarı-feodal Hindistan devleti de patriyarkaldır. Bunlar, kadının özgürleşme mücadelesini desteklemeyecektir. Devlet, kadınların ikincilliğinden ve değersizleştirilmiş konumundan beslenen egemen sınıfların çıkarlarını korur.

6. Yasal değişikliklere ve kadınlar için devlet yardımlarına odaklandığı için, taleplerine erişme araçları olarak lobicilik ve imza kampanyalarını öne çıkarır. Liberal akım, faaliyetlerini çoğunlukla toplantılar, sözleşmeler ve değişim çağrısı yapan imza kampanyaları ile sınırlar. Kadınların gücünü nadiren seferber eder ve açıkçası, yoksul kadınların büyük kitleler hâlinde, militanca seferber olmalarından korkar.

Radikal Feminizm

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında, yani kadın hareketinin ilk aşamasında, burjuva feminizmi içerisindeki baskın ideoloji liberalizmdi. Çağdaş dönem kadın hareketinde ise radikal feminizmin güçlü bir etkisi olmuştur. Bugünkü pek çok dağınık fikir ve pozisyonun kökeninin aslında, birçok yönüyle, radikal feminizme uzandığı görülebilir. Liberal feminizmin pragmatik bakış açısının aksine, radikal feminizm, toplumu yeniden şekillendirmeyi ve özleri itibariyle patriyarkal gördüğü kurumları yeniden yapılandırmayı amaçlıyordu. Çağdaş feminizmin çekirdek kuramını sunan bu radikallerin iddialarına göre kadının toplumdaki tâbi konumu, toplumsal dokuya öyle sıkı sıkıya örülmüştür ki toplumun ta kendisi devrimci bir şekilde yenilenmedikçe bu sökülüp atılamaz. Dolayısıyla da radikal feministler, erkek yargıların bir yansıması olarak gördükleri hiyerarşik, geleneksel güç ilişkilerinin yerini hiyerarşik olmayan, anti-otoriter politika yapma ve örgütlenme yaklaşımlarının alması için mücadele vermişlerdir.

ABD’de, feminizmin ikinci aşamasında, Yurttaşlık Hakları Hareketi, Yeni Sol Hareket¹⁷ ve Vietnam Savaşı karşıtı hareket/barış hareketi gibi 1960’ların toplumsal hareketleri içerisinde radikal feminist akım doğmuştur. Radikal feministler, bu hareketlerde kadınlara verilen rolden ve Yeni Sol’un teorik ve halka yönelik yazılarında kadın sorununu ele alış biçiminden hoşnut değillerdi. Bununla birlikte, bu radikal feministlerin hiçbiri, var olan sistemi de muhafaza etmek istemiyordu. Bu yüzden ilk dönemdeki yazıları Marksizm’le bir tartışma hâlindeydi; bu yolla Marksizm’i kısmen dönüştürmeyi ya da baştan yazmayı amaçlıyorlardı. Sonraları radikal feminist hareket güçlendikçe, Marksizm bir kenara atıldı ve vurgu tamamen, sömürüye dayanan kapitalist sistemden kopuk bir cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi ve patriyarka analizine kaydı. Çağdaş feminizmin bu aşamasında da kadın ezilmesinin kökenlerine odaklanılmıştı; kadın

17 [Bu, tekil bir kurum değildir, burada bahsi geçen diğer toplumsal hareketlerle bağlantı içerisinde ortaya çıkan ve ABD’de 1960’larla 1970’lerde ciddi bir nüfuz elde eden türlü sol akımların tamamı için kullanılan bir tabirdir. - ed.n.]

ezilmesinin biçimlerini analiz etmek ve bunun köklerini keşfetmek amacıyla pek çok teorik kitap yazılmıştı. Yine de bu akım içerisindeki yazarların, yazılarında yalnızca kendi toplumlarını dikkate almış oldukları unutulmamalıdır.

Dolayısıyla da tüm eleştirileri, betimlemeleri ve analizleri, ileri kapitalist toplumlara, özellikle de ABD'ye odaklı hâldeydi. Kate Millett, 1970'te yayımladığı *Cinsel Politika*¹⁸ kitabında resmi politika yaklaşımına karşı çıkıyor, kadın ve erkek arasındaki ilişki de dâhil olmak üzere, toplumdaki güç ilişkilerine dair daha kapsamlı bir yaklaşım sunuyordu. Kate Millett, kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi bir güç ilişkisi olarak görüyordu; ona göre, erkeğin kadın üzerindeki tahakkümü, toplumdaki iktidar biçimlerinden biriydi. Bu yüzden kitabına cinsel politika adını vermişti. Bu kitapta, feminist harekette popüler bir slogana dönüşen, “özel alanın politik olduğu” yönündeki savını vurguluyordu. “Özel alan politiktir” diyerek, kadınların hayatlarında tekil olarak hissettikleri hoşnutsuzluğun bireysel başarısızlıklara değil, kadını ikincilleştiren ve pek çok farklı biçimde baskılayan toplumsal sisteme bağlı olduğunu dile getiriyordu. Yani bir kadının kendi hislerinin, bu sebeple, politik olduğunu belirtiyordu.

Oysaki kadın erkek ilişkisinin toplumdaki tüm iktidar ilişkileri için bir çerçeve sunduğunu ileri sürerek tarihsel materyalist anlayışı ters yüz etmiş oluyordu. Ona göre bu “toplumsal kast” (egemen erkek ve ikincilleştirilmiş kadın), ırksal, politik ya da ekonomik tüm diğer eşitsizlik biçimlerinden önce geliyordu. Bu birincil insan durumuydu. Diğer baskı sistemleri bu birincil durumdaki baskıdan hem mantıksal hem de duygusal meşruiyet devşirdikleri için varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Patriyarka, Millett'a göre, erkeğin özel ve kamusal dünya üzerindeki kontrolüydü. Patriyarkayı ortadan kaldırmak için kadınlar ve erkekler, toplumsal cinsiyeti (cinsel statü, roller ve mizaç) ortadan kaldırmalıydı; çünkü bunlar, patriyarka altında inşa edilmişti. Patriyarkal ideoloji, kadın ve erkek arasındaki biyolojik farklılıkları uca çekerek kadını ikincilleştirmekteydi. Millett, buna karşı yeni bir toplumu savunuyordu; bu, cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemine dayalı olmayacak, kadın ile erkeğin eşit olacağı bir toplumdur. Bununla birlikte, itaat (kadınlar arasında) ve kibir (erkekler

18 [İng. *Sexual Politics* - ç.n.]

arasında) gibi istenmeyen özellikleri eleye eleye bu yolda yavaş-
ça ilerlenmesi gerektiğini savunuyordu. Kate Millett'in kitabı,
etkisini uzun bir süre korudu. Bugün dahi çağdaş radikal femi-
nist düşünce için bir klasik olarak kabul edilmektedir. Bu akımın
etkili yazarlarından bir diğeri de Shulamith Firestone'du; *Cinsel-
liğin Diyalektiği*¹⁹ (1970) adlı kitabında, kadının ikincilleştirilme-
sinin ve erkeğin egemenliğinin temelinde, kadın ve erkeğin üre-
medeki rollerinin bulunduğunu iddia ediyordu. Bu kitapta, Marx
ve Engels'i baştan yazıyordu.

Engels, tarihsel materyalizm hakkında şunları yazmıştı:
“Tarihin seyrine dair, toplumun ekonomik gelişimini, üretim
ve mübadele biçimlerindeki dönüşümleri, bunların sonucun-
da toplumun farklı sınıflara bölünmesini ve bu sınıfların kendi
aralarındaki mücadeleleri tüm tarihsel olayların nihai nedeni ve
belirleyici itici gücü olarak gören yaklaşım [...]”²⁰

Firestone ise bu pasajı baştan yazmıştı: “Tarihsel materya-
lizm, cinselliğin diyalektiğini tüm tarihi olayların nihai sebebi ve
belirleyici itici gücü olarak görür; yani toplumun üreme amacı-
yla birbirinden ayrı iki biyolojik sınıfa bölünmesinde ve bu sınıf-
ların arasındaki mücadelelerde; bu mücadelelerle bağlantılı ola-
rak evlilik, üreme ve çocuk bakımında yaşanan dönüşümlerde;
fiziksel olarak birbirinden farklılaşmış sınıfların (kastların) bun-
lara bağlı gelişiminde; ve bunlara bağlı olarak, sonradan (ekono-
mik-kültürel) sınıf sistemine evrilen, cinsiyet temelli o ilk işbö-
lümünde görür.”

Firestone, tarihin itici gücü olarak üretime değil, üreme-
ye odaklanmıştı. Dahası kadının durumu için toplumsal sebep-
ler tespit etmek yerine biyolojik sebepleri vurguluyor ve bunları
tarihin itici gücü olarak sunuyordu. Biyolojik bir gerçeklik ola-
rak çocuk doğurmanın, kadının toplumdaki ezilmesinin maddi
temeli olduğuna inanıyordu. İnsan özgürleşmesinin gerçekleştire-
bilebilmesi de için biyolojik ve toplumsal bir devrimin gerektiği-
ni düşünüyordu. Dahası cinsiyet/toplumsal cinsiyet farklarının
ortadan kaldırılması gerektiğini savunuyor, insanların *androjen*

19 [İng. *The Dialectic of Sex*. -ç.n.]

20 [Bu alıntı, “*Ütopya dan Bilime Sosyalizm*” (*Socialism Utopian and Scien-
tific*) metninin 1892 Tarihli İngilizce Baskıya Önsöz kısmındandır. Burada,
marxists.org sitesindeki aslından çevrilmiştir. - ed.n.]

olmaları gerektiğini öne sürüyordu. Ancak kadının ezilmesini sonlandırmak için önerdiği çözümle Kate Millett'tan daha ileri gidiyordu. Ona göre, kadınlar üremedeki rollerini -yani çocuk doğurmayı- bırakmadıkları, var olan ailenin de temeli değişmediği müddetçe kadınların tam anlamıyla özgürleşmeleri mümkün değildi.

Yani Firestone'a göre, yapay üreme doğal üremenin, istenerek kurulan (yönelimsel) aile de geleneksel biyolojik ailenin yerini almadıkça cinsiyetler arasındaki biyolojik farklar ortadan kaldırılamazdı. Ona göre, üyeleri (ebeveyn ve çocuklar) arasında genetik bağlar bulunan aileye biyolojik aile denirken, arkadaşlık veya uygunluk yoluyla seçilen aileye istenerek kurulan (yönelimsel) aile denmekteydi. Bu dönüşüm gerçekleştiğinde, güncel toplumda varlık bulan çeşitli kişilik hezeyanlarının ortadan kalkacağına inanıyordu. Başka isimler de tarihsel açıdan ilk toplumsal çatışmanın kadın ve erkek arasında olduğu şeklinde görüşler öne sürüyorlardı. Bu kesimlere göre de erkek, ya da avcı, şiddete yatkındı ve kadınları tecavüz yoluyla kontrolü altına almıştı (Susan Brownmiller).

Bu yazılar, kadın hareketinin içerisinde yer alan ve liberal feministlerin yasaları değiştirmek için verdikleri mücadeleyi, düzenledikleri kampanyaları yetersiz bulan radikal kesimin hareketinde belirleyici olmuştu. Radikal feministler, kadınların bugüne kadar doğal görülmüş üreme rollerini ve cinsiyet/toplumsal cinsiyet farklarını derinlemesine araştırmak ve patriyarkal, hiyerarşik ve baskıcı toplum yapısını sorgulamak için öne atıldılar. Toplumda topyekûn bir dönüşüm çağrısında bulundular. Bu yüzden de kendilerini reformist değil devrimci olarak görürler. Vurguladıkları esas nokta, kadının ezilme nedeninin cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi olduğudur. Toplumsal sistemin kalanından soyutlanmış bir kadın erkek ilişkisini temel bir çelişki olarak görürler. Bunun sonucu olarak da gerek analizlerinde gerekse eylemlerinde yöneldikleri asıl yer bu çelişkidir, bu da onları ayrılıkçılığa götürmüştür. Kadının üremedeki rolüne odaklandıkları için, cinsel ilişkileri ve aile ilişkilerini toplumu dönüştürmek için giriştikleri mücadelenin başlıca hedefleri hâline getirmişlerdir.

Cinsiyet-Toplumsal Cinsiyet Sistemi ve Patriyarka

Radikal feminist anlayışın odak noktası, cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemidir. Gayle Rubin tarafından yapılan, yaygınlaşmış bir tanıma göre, cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi “bir toplumun, biyolojik cinsiyeti, beşerî faaliyetlerin bir ürününe dönüştürmesini sağlayan düzenlemeler bütünüdür.” Bu, erkeği güçlü kılmaya ve kadını güçsüzleştirmeye hizmet edecek, erkeklerin ve kadınların nasıl olmaları gerektiğini belirleyen erkeksi ve kadınsı kimlikler ve davranışlar (toplumsal cinsiyet) inşa etmek amacıyla, patriyarkal toplumun kadın ve erkek fizyolojisindeki (cinsiyet) belli nitelikleri temel alması anlamına gelmektedir. Bu, radikal feministlere göre, kadının ikincilleştirilmesinin ideolojik dayanağıdır. Toplum, bir şekilde kültür tarafından belirlenen bu davranış özelliklerinin ‘doğal’ olduğuna ikna olmuştur. Bu nedenle bir kimsenin, toplumun kendisinin biyolojik cinsiyetiyle bağdaştırdığı toplumsal cinsiyete uygun kimlik ve davranışları sergileme becerisi, “normal davranış” olarak görülür olmuştur.

Başlangıçta radikal feministler, örneğin Boston Grubu ya da Radikal New York Grubu, Kate Millett’in ve Shulamith Firestone’un görüşlerini desteklemişlerdi. Kadınsılık kavramının, üremedeki rolün, cinsel rollerin ve sorumlulukların (çocuk büyüme, vb.) kadının, insan olarak gelişimini nasıl sınırlandırdığına odaklanmışlardı. Bu yüzden de *androjenliği* savunur olmuşlardı. *Androjen*; hem er hem dişi olmak, hem dişil hem de eril özellikleri edinmek demekti. Bu yolla, cinsiyete göre belirlenmiş katı roller ortadan kalkacaktı. Bu, kadınların belirli eril özellikleri (erkeklerin de belirli dişil özellikleri) edinmeleri gerektiği anlamına geliyordu. Ancak devam eden süreçte, yani yetmişlerin sonlarında, radikal feministlerin bir kısmı *androjenlik* hedefini reddetti; çünkü bu şekilde kadınların, erkekliğin en kötü özelliklerini öğrenmeleri gerekeceğini düşündüler. Aksine, onlara göre, kadın kendi “kadınsılığını” olumlamalıydı. Kadınlar daha da kadın gibi olmalıydı; bir diğer deyişle, karşılıklı yardımlaşma, cemiyyet, bağlılık, paylaşım, duygu, beden, güven, hiyerarşinin yokluğu, doğa, barışıklık, usul, neşe, barış ve yaşam gibi kadın değerlerini vurgulamalıydı. Radikal feministler, bu noktadan sonra da bütünüyle ayrılıkçılığa odaklanırla oldular; kadın-

lar, sadece kadınlarla ilişkilenmeliydi, bir kadın kültürü ve kadın kurumları inşa etmelilerdi.

Böylelikle, cinsellik hakkındaki fikirleri dahi değişti; kadınların lezbiyen olması gerektiğine inandılar ve tek eşli lezbiyen ilişkilerin kadınlar için en iyisi olduğunu savundular. Politik açıdan ise pasifist oldular. Onlara göre, şiddet ve saldırganlık eril özelliklerdi; dolayısıyla da bunlar reddedilmeliydi. Kadının, doğası gereği, barışsever ve yaşam verici olduğunu öne sürdüler. Alternatif kurumlar inşa ederek devrimci bir değişim getirdiklerine inandılar. Kadın kulüpleri açtılar, kadın filmleri ve başka yollarla ayrı bir kadın kültürü oluşturdular. Toplumun devrimci dönüşümünün kademeli olarak gerçekleşeceğine inanıyorlardı. Bu düşünsel akım, kültürel feminizm adını aldı; çünkü tamamen toplumun kültürüne odaklanmıştı. Kültür ve toplumun ekonomi-politiği arasındaki bağlantıyı kuramamıştı. Yine de bu akım, radikal feminizmin temel akımı hâline geldi; ekofeminizm ve postmodernizm ile de iç içe geçti. Tanınmış kültürel feministler arasında Marilyn French ve Mary Daly yer almaktadır.

Cinsellik: Heteroseksüellik ve Lezbiyenizm

Radikal feministler, kadın-erkek ilişkilerini temel çelişki olarak gördüklerinden dolayı kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişkilere yoğun ilgi göstermişlerdir. Bu bağlamda cinsellik, radikal feminizmin konularının ve tartışmalarının yoğunlaştığı alan olmuştur. Batı'daki Hristiyan kiliselerinin cinsellik ve kürtaj gibi meselelerin çoğuna dair son derece muhafazakâr bir tutumları vardı. ABD, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bu tutum daha da belirgindi. Hristiyan ahlakı sadece evlilikten sonra yaşanan cinselliği onaylıyordu ve kürtaja karşıydı. Radikal feminist teorisyenler bu meselelerle doğrudan yüzleştirdiler. Aynı zamanda patriyarkal bir toplumda kadının (evlilik de dâhil olmak üzere) cinsel ilişkiler içerisinde kendisini sıkça tahakküm altında hissettiğini teşhir ettiler.

İşte böyle bir arka plan bağlamında, bastırılmış cinsellik, zorunlu heteroseksüellik, eşcinsellik ya da kişinin kendi cinsel-

liğine dair kararları²¹ gibi meseleler tartışma konusu hâline geldi. Radikal feministlere göre patriyarkal bir toplumda, cinsel ilişkilerde ve pratiklerde bile erkek egemenliği hüküm sürmekteydi. Bu, ilk akım tarafından “bastırılma” olarak adlandırılmıştı; kültürel feministler ise bunu cinsel nesneleştirme ideolojisi olarak tanımladılar. Onlara göre cinsellik toplumda kötü, tehlikeli ve olumsuz bir şey olarak görülüyordu. İzin verilen ve kabul edilebilir görülen tek cinsellik biçimi, evlilik içi heteroseksüel pratikti (heteroseksüellik, farklı cinsiyetlerden insanlar, yani kadın ve erkek, arasındaki cinsel ilişkiler anlamına gelir). Patriyarkal toplum tarafından heteroseksüel olma baskısı vardır; lezbiyenler, travestiler, transseksüeller gibi cinsel azınlıklar kabul edilemez görülürler. Patriyarkal toplum, cinsel hazzı, bu etkili doğal gücü; sözde iyi, normal ve sağlıklı cinsel pratik ile kötü, sağlıksız ve uygunsuz cinsel pratik arasında bir ayırım yaparak kontrol altına alır.

Ancak bu iki akım, cinsellik konusunda çok farklı anlayışlara sahiptir. Bu da bu kesimlerin bu konulardaki taleplerini ve çözüm önerilerini etkilemiştir. Radikal feminist akıma göre bastırılmış cinsellik, uygarlık güçlerinin insan davranışını kontrol altına alma biçimlerinin en kaba ve akıldışı olanlarından biridir. Cinsel serbesti, kadınların da erkeklerin de yararına olacaktır. Kültürel feministler ise heteroseksüel cinsel ilişkilerin, erkekleri efendi/özne konumuna koyan, kadınları ise köle/nesne konumunda nesneleştiren bir ideolojiyle nitelendiğini düşünürler. Buna göre, “Heteroseksüellik belli yönleriyle sömürgeciliğe benzer: Paternalizmin²² reddedildiği durumlarda bunu güç kullanarak sürdürmesi, tahakkümü doğal görmesi, kadınları vasıfsızlaştırması, vb.” (Sarah Lucia Hoagland).

Bu, erkeğin kadına uyguladığı cinsel şiddet biçimlerinden bir tanesidir. Bu yüzden de feministler, eril cinsel şiddeti normal-

21 [İngilizce metinde “*sexual choice*” kullanılmıştır. Çeviride ise “cinsel yönelim” ya da yanlış kullanımıyla “cinsel tercih” terimlerini çağrıştırabileceğini düşünerek direkt “cinsel seçim” şeklindeki karşılığını kullanmak yerine, metinde geçtiği yerlere uygun olarak “cinsel karar” veya “cinselliğe dair karar” ifadeleri kullanılmıştır.

22 [En genel şekliyle, bir güç odağının başka insanlar adına, genelde söz konusu şahıs ya da grubun yararına olacağı iddiasıyla, birtakım kararlar alması. - ed.n.]

leştiren her tür cinsel pratiğe karşı çıkmalıdır. Kültürel feministlere göre kadınlar, erkeğin önceliklerinden ayrılan kendi cinsel önceliklerine dair bir ilgi geliştirerek cinselliklerinin kontrolünü geri almalıdırlar. Kadınlar, onlara göre, performanstan ziyade yakınlık ve şefkat arzusundadır. Dolayısıyla kadınların erkeklerle heteroseksüel ilişkiler kurmayı reddetmeleri ve lezbiyen olmaları gerektiğini savunurlar.

Diğer tarafta ise Gayle Rubin'in de içlerinde bulunduğu radikaller, kadınların kural koymak yerine hazlarının peşinde olmaları gerektiğine inanıyorlardı. Kültürel feministler için heteroseksüellik, erkek tahakkümü ve kadınların ikincilleştirilmesi demekti. Bu nedenle de pornonun, fuhşun,²³ cinsel tacizin ve kadına şiddetin zeminini hazırlıyordu. Dolayısıyla, kadınların heteroseksüel ilişkileri bırakıp duygusal bağlılığı da içeren lezbiyen ilişkilere girmeleri gerektiğini savunuyorlardı.

Kültürel feministler, kadınların asli “kadınlıklarını” geliştirmeleri gerektiğini vurguluyorlardı. 80'lerin başlarında Batı'daki kadın hareketi içerisinde lezbiyenizm bir hayli ön plana çıkmışsa da birkaç yıl içinde geriledi. Kadınların ikincilleştirilmesini sonlandırmak için kültürel feministler tarafından önerilen çözüm, kadın-erkek arasındaki cinsel ilişkiyi bitirmek ve kadınların kendi aralarında ayrı bir sınıf oluşturmaları olmuştu. İlk akım ise, kadınlarla da erkeklerle de herhangi bir duygusal bağlılık içermeyen özgür cinsel ilişkileri savunuyordu.

Aslında bu akıma mensup şahısların öne sürdükleri bu çözümler, yakın insan ilişkilerini, insanî yönünü yitirmiş meta ilişkilerine dönüştürüyordu. Bunun bir adım ötesi, pornoyu ve fuhşu desteklemektir. Kültürel feministler pornoya sert bir biçimde karşı çıkmışlardı; ancak radikaller, pornonun erkeklerin kadınlara dair görüşlerini herhangi bir şekilde olumsuz etkilediğini düşünmüyorlardı. Aksine, pornonun bastırılmış cinselliği aşmak için kullanılabileceğine inanıyorlardı. Üreme teknolojileri meselesinde dahi bu iki taraf birbirinden ayrışıyordu. Radikaller bu yöntemleri destekliyor, kültürel feministler ise buna karşı çıkıyordu. Kültürel feministler, kadınların ellerindeki tek güç olan annelikten vazgeçmemeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Üreme tekno-

---

23 [Metnin aslına sadık kalmak adına, “*prostitution*” bu şekilde çevrilmiştir. - ç.n.]

lojilerinin beraberinde getirdiği, taşıyıcı ve biyolojik annelerin hakları gibi etik tartışmalarda da etkin rol almışlardır.

Eleştiriler

Yukarıda anlatılanlardan açıkça görüldüğü üzere radikal feministler, tabiri caizse, Marksizm'i adeta tepetaklak etmişlerdir. Firestone'un argümanlarını, sosyalist feministlerden bahsettiğimiz kısımda çözümleyeceğiz; ancak burada birkaç noktadan bahsetmemiz gerekmektedir. Radikal feministler, maddi koşullara dair anlayışlarında kadının biyolojik rolünü ve üreme denilen fiziksel gerçeği analizlerinin esas noktası kabul etmişlerdir; bunun, kadının ezilmesindeki temel neden olduğu sonucuna varmışlardır. Marx, yaşamın üretim ve yeniden üretiminin insan var oluşunun iki temel koşulu olduğunu yazmıştır. Yeniden üretim ile de hem kişinin günlük yeniden üretimini hem de insan türünün yeniden üretimini kastediyordu. Ancak türün yeniden üretimi, aslında insanın hayvanlar âlemiyle paylaştığı bir özelliktir. Dolayısıyla bu, kadınların ezilmesinin temeli olamaz. Çünkü insanların yaşadığı binlerce yıla bakarsak, insan varlığının ilk aşamalarında kadınların erkeklere kıyasla ikincil konumda olmadıklarını görürüz. Dahası, türün ve verili herhangi bir insan topluluğunun hayatta kalması üremeye bağlı olduğundan, eski toplumda kadının üremedeki rolü kutlanır ve önemli görülürdü. Pek çok kabile toplumunda doğurganlığa ve doğurganlık ritüellerine verilen önemin hâlâ devam ediyor olması bu gerçeğin bir kanıtıdır.

Marksizm, kadının konumunun ikincilleştirilmesinin belli başlı maddi koşulların ortaya çıkışıyla alakalı olduğunu kavrar. Maddi koşullardaki bu belirgin değişim de kayda değer bir artık ürünün ortaya çıkmasıyla birlikte gerçekleşmiştir. Bu artık ürünün nasıl bölüşüleceği noktası, sınıfların ortaya çıktığı noktadır; topluluk içinde lider pozisyonundaki küçük bir grup tarafından bu artık ürüne el konulmuştur. Kadının üremedeki rolü, önceki dönemde kendisine yüksek bir statü kazandırmışken, bu aşamada köleleştirilmesinin bir aracı hâline gelmiştir. Kadının doğurduğu çocukların hangi klana ya da geniş aileye ait olacağı meselesi böylelikle önem kazanmıştır. Kadına dönük kısıtlamaların,

kadını ikincil bir konuma atan ve kadının başlıca rolünü aile için çocuk üretmeye indirgeyen patriyarkal ailenin ortaya çıkışı da yine bu döneme denk düşer.

Radikal feministler, tarihsel gelişime ve tarihsel gerçeklere umursamazca yaklaşmışlardır. Bunlara, kadın-erkek çelişkisinin tarihin akışını belirleyen ilk ve başat çelişki olduğu yönündeki kendi anlayışlarını dayatmışlardır. Bu bakış açısını esas alan radikal feminist analiz, tarihi tümünden terk etmektedir; politik ve ekonomik yapıyı göz ardı etmekte, yalnızca ileri kapitalist toplumların toplumsal ve kültürel birtakım yönlerine odaklanmakta ve buralardaki durumu insanlığın evrensel koşullarıymış gibi yansıtmaktadır. Bu, radikal feministlerin analiz ve yaklaşımlarındaki bir diğer büyük zayıflıktır. Kadın-erkek ilişkisini (cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkisini) toplumdaki merkezi çelişki olarak kabul ettikleri için, tüm analizleri buradan doğru ilerler; böylelikle de kadınların başlıca düşmanları erkekler hâline gelir. Bu toplumu nasıl alaşağı edeceklerine dair somut bir stratejileri olmadığı için de bütün analizlerini üst yapının - kültürün, dilin, kavramların, etğin- eleştirisine kaydırmışlardır. Kapitalizm gerçeğiyle, kapitalizmin cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkisini sürdürmekteki rolüyle ilgilenmezler; bu nedenle de kadın özgürleşmesine dair stratejilerinin aslında kapitalizmi ortadan kaldırmayı da içermesi gerektiğini kavrayamamışlardır.

Patriyarkal yapıyı son derece sert bir şekilde eleştirseler de radikal feministlerin önerdikleri çözümler aslında reformist kalmaktadır. Çözümlerindeki odak noktası; rolleri, karakter özelliklerini, tutumları ve ahlaki değerleri değiştirmek ve alternatif bir kültür yaratmaktır. Pratikte bunlar, insanların belirli değerlerden vazgeçebilecekleri, yani erkeklerin saldırgan tavırlarının patriyarkal olduğunu kavrayıp bunları terk edebilecekleri, kadınların da daha cüretkâr ve daha az bağımlı olmayı deneyebilecekleri anlamına gelir. Ancak toplum yapısı tamamen patriyarkal iken, kapitalist sistemi topyekûn yok etmeksizin bu dönüşümlerin ne ölçüde pratiğe geçirilebileceği sorusuna yanıt vermezler. Dolayısıyla tüm bunların vardığı nokta, kendi yaşam tarzlarını ve kendi içlerindeki insan ilişkilerini değiştirmeyi deneyen küçük gruplar, odak noktası da sistemin tamamı değil de insanlar arası ilişkiler olan bir kavrayıştır. Sistemin tamamını çözümleyerek ve

bunu dönüştürmeyi arzulayarak yola çıkmış olsalar da analizlerinin gidişatı onları reformist bir kanala yönlendirmiştir. Bu şekilde, kadın özgürleşmesi mümkün değildir.

Hata, aslında temel tahlillerinin kendisinde yatmaktadır. Kültürel feministler ise, kadın ve erkek arasındaki özsel farkları vurgulayarak ve kadına (kadınsılığa değil) ait özelliklerin ve değerlerin arzulanabilir olduğunu öne sürerek bir adım ileri gitmişlerdir. Bu argüman, kadın-erkek farklılıklarının biyolojik temeline, toplumsal yetiştirilme biçiminden daha fazla önem atfeder. Aslında bu, zarar verici bir argümandır; çünkü toplumdaki muhafazakâr güçler, belirli kesimler üzerindeki tahakkümlerini meşrulaştırma amacıyla her zaman bu tür argümanları kullanırlar (buna biyolojik belirlenimcilik denir). Söz konusu muhafazakâr unsurlara göre köleler de belli başlı özellikleri olduğundan köleydiler; kendilerine bakamadıkları için yönetilmeleri gerekiyordu. Dahası kadınlar kadındır, erkekler de erkek. Temelde farklı olduklarından, kadın ile erkeğin toplumsal rolleri de farklıdır. İşte bu, kadın özgürleşmesine karşı çıkan gerici muhafazakâr güçlerin kullandığı argümandır.

Dolayısıyla, radikal feministlerin öne sürdükleri temel argümanın birtakım tehlikeli sonuçları olabilmektedir. Bu durum, kadınların değişim için verdikleri mücadelenin geri tepmesine yol açabilir, ki açacaktır da. Erkeksilik ve kadınsılık, patriyarkal toplumun kurgularıdır. Bu kalıplaşmış kurguları değiştirmek için mücadele etmemiz gerekmektedir. Ancak bu, sömürüye dayanan toplum yapısının tümünden aşağı edilmesiyle ilişkilidir. Patriyarkal tahakkümün ortadan kalktığı bir toplumda kadınların ve erkeklerin nasıl olacakları, hangi özellikleri benimseyecekleri hakkında bugünden konuşmamız imkânsızdır. İnsanların o zaman belirleyecekleri karakter özellikleri, içinde yaşadıkları toplumun özellikleriyle uyum içinde olacaktır. Çünkü belirli bir toplumsal çerçeve dışında gelişen bir insan karakteri mümkün değildir. Böyle bir kadınsılığı aramak, bir illüzyonun peşine düşmek gibidir; bu, kendini kandırmak anlamına gelir.

Dahası, radikal feministler, heteroseksüelliği güncel sisteme dair eleştirilerinin merkezine yerleştirerek lezbiyen ayrılıkçılığını teşvik etmişlerdir. Bu yolla da kadın hareketini bir çıkmaza sürüklemişlerdir. Küçük lezbiyen toplulukları oluşturma ve

alternatif bir kültür kurmanın bir adım ötesine geçememişlerdir; kadın kitlelerini, yaşadıkları sömürden ve baskıdan özgürleştirmekte başarılı olamamışlardır. Kadının erkekten tamamen ayrı bir varlığı olabileceğini düşünmek, elverişsiz ve doğa dışı bir yaklaşımdır. Radikal feministler, daha iyi bir insan toplumu oluşturma hedeflerinden tamamen vazgeçmişlerdir. Bu strateji, geniş kadın kitlelerine hitap etmemektedir.

Nesnel olarak da bu akım, kadınların özgürleşmesi için geniş çaplı bir hareket inşa etme görevini farklı bir yola saptırmıştır. Pornoyu destekleyerek ve soyut bir özgür seçim argümanı öne sürerek gerici bir yöne sapmıştır. Ezilen etnik topluluklardan ve Üçüncü Dünya ülkelerinden yüz binlerce kadını cinsel sömürüye ve tarifsiz acılara maruz bırakan, emperyalistler tarafından da teşvik edilen seks turizmi endüstrisine meşruiyet kazandırmış, destek sunmuştur. Radikal akım, bir yandan gerici burjuvazinin ve kilisenin iki yüzlü ve baskılayıcı cinsel ahlakını eleştirse de teşvik ettiği alternatif, yalnızca insanları birbirine daha da yabancılaştırmakta, en içten insanî ilişkileri değersizleştirmektedir. Cinselliği aşktan ve yakınlıktan ayırdığınızda, insan ilişkileri mekanikleşir ve insaniliğini yitirir.

Dahası, bu cenahın argümanları, kadınların hayatlarındaki gerçek koşullardan, kadınların acı tecrübelerinden tamamen soyutlanmıştır. Maria Mies'in yönelttiği eleştiri, söz konusu yaklaşımın zayıflığını özetlemektedir: "Eğitimin, kültürel eylemin ve hatta kültürel devrimin değişim getirecek unsurlar olduğuna duyulan inanç, şehirli orta sınıfın tipik bir özelliğidir. Bunların kadın meselesine yaklaşımları, temel maddi üretim ilişkileriyle kadın ezilmesinin hiçbir ilişkisi olmadığı varsayımı üzerine kuruludur. Bu varsayım; daha ziyade Batılı, özellikle de Amerikalı, çoğunlukla da kapitalizmin sözünü bile etmeyen feministlerde görülür. Pek çok Batılı feminist için kadınların ezilmesinin kökeni, patriyarkal medeniyetin kültürüne dayanır. Dolayısıyla onlara göre feminizm, ekseriyetle, kültürel bir harekettir; yeni bir ideoloji ya da yeni bir bilinçtir" (1986).

Kültürel feminizm, Batılı feminizme yön vermiş ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki feminist düşünce üzerinde de etkili olmuştur. Kadın hareketinin yönünü tamamıyla değiştirmiş, bunu, kadınların yaşamlarındaki maddi koşulları değiştirme mücadelesine

si olmaktan çıkarıp “temsillerin” ve sembollerin analizine dönüş-türmüştür. Bu yönüyle, postmodernist akımla kolayca ortaklaş-maktadır. Ayrıca, dışının şiddetsiz doğasını vurguladıkları için de kadınların militan bir güç hâline gelmeleri fikrine karşı çıkmış-lardır. Kadınların, tarih boyunca, zorbalara karşı verilen savaşlar-da oynadıkları rolü hiçe saymışlardır. Kadınlar, baskıyı ve sömü-rüyü bitirmeyi amaçlayan haklı savaşlarda etkin bir rol almaya devam edeceklerdir, devam etmek zorundadırlar da. Böylelikle, değişim için verilen mücadelenin aktif katılımcıları olacaklardır.

Özetle, radikal feminist akımın, kadınlar için ayrılıkçılı-ğı savunarak kadın hareketini bir açmaza sürüklemiş olduğu görülmektedir.

Radikal feministlerin teori ve yaklaşımdaki temel zayıflıkları şunlardır:

1. Maddi koşullar yerine karakter özelliklerine ve kültürel değerlere merkezi önem atfederek felsefi açıdan idealist bir pozisyon alırlar. Dünyadaki maddi durumu tamamen göz ardı eder, sadece kültürel taraflara odaklanırlar.
2. Kadın ve erkek arasındaki çelişkiyi birincil çelişki olarak sunar, böylelikle de ayrılıkçılığı meşrulaştırırlar.
3. Üreme denilen doğal gerçekliği kadınların ikincilleştiril-mesinin sebebi olarak görür ve ezilme durumunun sos-yoekonomik sebeplerini reddederler. Böylelikle, kadın ve erkeğin doğuştan farklı olduklarını öne süren muhafa-zakâr argümana güç verirler.
4. Kadın doğasını ve erkek doğasını sabit görürler.
5. Kadınlar arasındaki sınıfsal farkları ve yoksul kadınların ihtiyaçlarını ve sorunlarını görmezden gelirler.
6. Kadın doğasını şiddet dışı sayarak kadınların, kendile-rinin ve toplumların özgürleşmesi için verilen mücade-lede birer savaşçı hâline gelmek yönündeki cesaretlerini kırarlar.
7. Radikal olduklarını iddia etmelerine rağmen, kadın özgürleşmesini ileri taşıyamayacak, tümüyle reformist çözümler önerirler.

Anarka-Feminizm

Feminist hareket, anarşizmden de etkilenmiştir. Anarşistler, radikal feministleri kendi fikirlerine en yakın kesim olarak görmüşlerdir. Bu yüzden anarka-feminizm adı verilen yazın bütünü, büyük ölçüde radikal feminist hareketin bir parçası olarak düşünülebilir.

Anarşistler, tüm yönetim (devlet) biçimlerini otoriterlik, özel mülkiyeti de gaddarlık olarak görürler. Devlet yönetiminin, hiyerarşinin ve özel mülkiyetin olmadığı bir toplum yaratmayı tahayyül ederler. Bakunin, Kropotkin ve diğer klasik anarşistlerin fikirleri feminist hareket üzerinde etkili olsa da ünlü Amerikalı anarşist Emma Goldman'ın etkisi özellikle büyük olmuştur. Litvanya doğumlu Emma Goldman, 1885'te ABD'ye göç etmişti. Anarşist ve sosyalist fikirlerle de çeşitli konfeksiyon fabrikalarında işçiiken temas etmişti. Anarşist fikirlerin kampanyasını ve sözcülüğünü etkin bir şekilde yapmıştı. Fikirleri, dönemin feminist hareketinde etkili olmuştu; anarşistler, Emma Goldman'ın yazılarını yaygınlaştırmışlardı.

Anarka-feministler, anarşizmin tek bir biçimi olmadığı noktasında hemfikirdirler; ancak anarşist gelenek içerisinde şu konularda ortak bir anlayış vardır: (1) Var olan toplumun, güç ve tahakküm ilişkilerine odaklanan bir eleştirisi, (2) Şu ankinden farklı, eşitlikçi, otoriter olmayan bir toplumun, nasıl örgütlenmesi gerektiğine dair savlar da içeren bir toplum tahayyülü, (3) İlk toplumdan ikincisine geçebilmek için belli bir strateji.

Anarşistler, insan özgürlüğünün sağlandığı bir toplum tahayyül ederler; insan özgürlüğü ve topluluk fikrinin de bir arada olması gerektiğine inanırlar. Onlara göre, hiçbir hiyerarşi veya otorite olmamalıdır. Dolayısıyla görüşleri, Marksist gelenekten de liberal gelenekten de ayrıışmaktadır. En çok da radikal feministlerin savunduklarıyla ve faaliyetleriyle benzeşmektedir. Araçların amaçlarla tutarlılık içinde olması gerektiğine inanan anarşistlere göre, devrimin gerçekleşmesini sağlayacak sürecin ve yapıların kendisi, yaratılması zorunlu olan yeni toplumu ve ilişki biçimlerini yansıtmalıdır.

Dolayısıyla, bu yaklaşıma göre, sürecin kendisi ve örgütlenme biçimleri son derece önemlidir. Tahakküm ve ikincilleştirme, devlet ve ekonomik zorlamalar yoluyla (özel mülkiyet üzerinde kontrol, vb.) pekiştirilen hiyerarşik toplumsal yapılara bağlıdır. Anarşistlerin toplum eleştirileri, sınıfa ve sömürüye ya da devletin sınıfsal yapısına değil, hiyerarşiye ve tahakküme dayalıdır. Devlet, bu hiyerarşik yapıları korur, destekler. Merkezde verilen kararlar, hiyerarşide altta yer alanlara dayatılır. Yani, anarşistlere göre, hiyerarşik toplumsal yapılar toplumdaki tahakkümün ve ikincilleştirmenin kaynağıdır.

Onlara göre bu, ideolojik tahakküme de yok açmaktadır. Çünkü toplumsal yapılara ve süreçlere dair teşvik edilen bakış açısı, resmi bakış açısıdır; yani tahakküm edenlerin görüşüdür. Anarşistler, Marksistleri de eleştirirler; çünkü devrimcilerin değişimi getirmek için bir araya gelirken de hiyerarşik örgütler (partiler) kurduklarını düşünürler. Anarşistlere göre, hiyerarşi bir kez yaratıldığında, tepedekilerin güçlerinden vazgeçmeleri imkânsız hâle gelmektedir. Bu yüzden, değişimi gerçekleştirme yolunun arandığı sürecin de eşit derecede önemli olduğuna inanırlar. “Hiyerarşik bir örgütlenme içerisinde otoriter olmayan biçimlerde davranmayı öğrenemeyiz,” derler. Anarşistlerin vurguladığı, “eylemli propaganda” yaklaşımı, örnek eylemlerin ve olumlu örneklerin başkalarını da bunlara katılmaya teşvik edeceğini öne sürmektedir. Anarka-feministler, toplum odaklı faaliyetlerle öne çıkan grupları kendi pratiklerine örnek olarak gösterme eğilimindedirler – örneğin, bir radyo kanalı yahut ABD’de, topluluk-temelli pek çok etkinlik düzenleyen bir yemek kooperatifi gibi. Yani, hiyerarşi ve tahakküm içermeyen küçük gruplara merkezi bir önem atfetmişlerdir.

Ancak bu tür grupların pratikteki işleyişi ve bu işleyişin örtük, despotik liderlikler (Joreen) üretmiş olması nedeniyle pek çok eleştiri almışlardır. Örtük liderlikleri, ana-akım basın tarafından belirlenen siyasi gündemleri, ellerinde çok boş zaman olan orta-sınıf kadınların hareket içerisindeki aşırı temsiliyeti, kadınların katılabileceği çalışma gruplarının yokluğu ve inisiyatif alan ya da liderlik üstlenen kadınlara karşı husumet gibi türlü sorunlarla karşılaşmışlardır. Komünistler, emperyalistler tarafından kontrol edilen merkezileşmiş devletin nasıl ortadan kaldırıla-

çağını kendilerine sorduklarında, anarşistler, çabalarının küçük olduğunu ve başkalarıyla birlik hâlinde, eşgüdüm içerisinde hareket etmeleri gerekeceğini kabul ederler. Ancak devleti alaşağı etmek için merkezileşmiş bir devrimci örgütün gerekliliğini değerlendirmeye gönüllü olmazlar.

Sözün özü, onların teorisine göre, kapitalist devletin ortadan kaldırılması değil aşılması gereklidir (Örneğin: “Patolojik devlet yapısına karşı nasıl ilerleyeceğimiz konusuna gelirsek, belki de en iyi sözcük alaşağı etmek değil aşmak olacaktır,” Anarka-feminist bir manifestodan – Siren 1971).

Analizleri, devrimci yaklaşımdan fazlasıyla ayrıştıklarını açıkça göstermektedir. Burjuva/emperyalist devleti alaşağı etmenin esas sorun olduğuna inanmazlar ve enerjilerini kooperatif faaliyetleriyle meşgul olan küçük gruplar kurmaya ayırmayı tercih ederler.

Tekelci kapitalizm çağında, bu faaliyetlerin genişleyip büyüyeceğini ve zaman içinde bütün bir toplumu kaplayabileceğini düşünmek, bir yanılsamadan ibarettir. Anarşistler, ancak ABD gibi, aşırı bir artık ürün barındıran toplumlarda bir tuhaflık, egzotik bir bitki olarak hoş görüleceklerdir. Dolayısıyla da bu tür gruplar sistem tarafından kapsanır hâle gelmeye yatkın durumdadırlar.

Radikal feministler, bu fikirleri kendi bakış açılarına uygun görmüşlerdir ve örgütlenmeye dair anarşist fikirlerden büyük ölçüde etkilenmişlerdir. Böylece, örgütlenme meselesine dair anarşist fikirler ile aynı konudaki radikal feminist fikirler arasında bir yakınlaşma yaşanmıştır. Anarka-feminist fikirlerin bir başka boyutu da ekolojiye duyulan ilgi olmuştur; dolayısıyla, ekofeminizmin de anarka-feminizm içerisinden geliştiğini saptayabiliriz. Batı ülkelerindeki anarşistler, bilindiği üzere, çevre meselelerinde de faal olmuşlardır.

Ekofeminizm

Ekofeminizm, kendisini ayrı konumlandırırsa da kültürel feminizmle yakın bağlantılara sahiptir. Mary Daly gibi kültürel feministler, yazılarında ekofeminist anlayışla benzeşen bir bakış açısı ortaya koyuyorlardı örneğin. Tanınmış ekofeministler arasında Ynestra King, Vandana Shiva ve Maria Mies gibi isimler yer almaktadır.

Kültürel feministler, gerek ürettikleri sanat, şiir, müzik aracılığıyla gerekse kurdukları komünlerdeki faaliyetleriyle kadının doğa ile özdeşleşmesini coşkuyla kutlama eğiliminde olmuşlardır. Kadını ve doğayı kültüre (erkeğe) karşı tanımlamışlardır. Bu yüzden de mesela, ekofeministler, aktif birer de antimilitaristtirler. Savaşın varlığından ötürü erkekleri suçlarlar ve ölüme meydan okuyan eylemlerle iştigal eden bir erillığe dikkat çekerler. Ekofeministler, kadınlara yönelik baskının ekonomik ve sınıfsal boyutunu vurgulayan sosyalist feministlere bu konularda hak vermekle beraber, sosyalist feministleri doğanın tahakkümü meselesini göz ardı etmekle eleştirirler. Onlara göre feminizm ve ekoloji, insan tahakkümüne karşı doğanın ayaklanmasıdır. İnsanlık ve doğanın geri kalanı arasındaki ilişkiyi, kendi doğal ve bedenlenmiş benliklerimizi de kapsayacak şekilde, yeniden düşünmemizi talep ederler.

Ekofeminizmde, analizin merkezindeki kategori doğadır, doğanın çok yönlü tahakkümüdür. Bu bağlamda, tin [*psike*] ve cinselliğe, insanın ve insan-dışının yaşadığı baskıya ve kadının bunlardaki toplumsal ve tarihsel konumuna odaklanılır. Ynestra King'e göre bu, ekofeminizmin başlangıç noktasıdır. Nitekim ona göre, fiiliyatta da görüldüğü üzere, kadınlar doğayı korumak için verilen mücadelenin ön saflarında yer almaktadır. Tehri-Garhwal'de, ağaçların müteahhitler tarafından kesilmesini önlemek için köylü kadınların ağaçlara sarıldığı Chipko eylemliliği örneği, onlara göre, bu durumu kanıtlamaktadır.

Ekofeminizm içerisinde pek çok akım vardır. Spiritüel ekofeministler, spiritüelliklerini esas görürler. Maddecî taraf ise tahrip edici eylemleri durduracak aktif müdahalelere inanır. Onlara göre doğa-kültür ikiliği sona ermeli ve doğayla bir olduğumuz

gerçeği su yüzüne çıkmalıdır. Eğer daha basit bir şekilde yaşamazsak bazılarımız hiç yaşayamayacaktır. Onlara göre, bu dünyayı kurtarma hareketinde erkeklere de yer vardır. Ancak ekofeministler arasında, doğa-kadın bağlantısına yapılan vurguya karşı çıkan bir akım da mevcuttur. Onlara göre, kadınlar, doğayla aralarındaki bu toplumsal olarak inşa edilmiş ve ideolojik olarak güçlendirilmiş özel ilişkiyi asgari düzeye çekmelidir. Hâlihazırda dünyanın kadın ve erkek (doğa ve kültür) şeklinde ikiye ayrılmış durumu (kültürü kuran erkekler ve doğayı kuran, mesela çocuk doğuran ve yetiştiren, kadınlar) ortadan kalkmalıdır. Tüm bunların birliği vurgulanmalıdır. Erkekler kültürü doğaya, kadınlar ise doğayı kültüre yaklaştırmalıdır. Bu görüşe toplumsal inşacı ekofeminizm adı verilir. Warren gibi düşünürlere göre, kadınların doğayla ilişkilendirilmeleri yanlıştır; çünkü erkekler ve kadınlar eşit ölçüde doğal ve kültürelidir. Mies ve Shiva, sosyalist feministlerin (kapitalist patriyarkanın rolünü merkeze alan) anlayışını, dünya etrafındaki kadınların gündelik işlerinde doğayla daha ilişkili olduklarına inanan küresel feministlerin anlayışını ve kapitalizmin dünya üzerindeki kültürleri homojenleştirme eğilimini eleştiren postmodern anlayışı harmanlamışlardır.

Onlara göre, dünyanın dört bir yanındaki kadınların kapitalist patriyarkaya ve bunun yarattığı yıkıma karşı mücadele etmek için yeterli bir ortaklıkları söz konusudur. Endüstriyel ve militarist çıkarlar nedeniyle oluşan ekolojik yıkıma karşı kadınların yaşamın özünü korumak için verdikleri mücadelelerden yola çıkarak, kadınların ekoloji mücadelesinin ön saflarında olacağı sonucuna varmışlardır. Buradan hareketle de geçimsel bir yaklaşımı savunmaktadırlar. Buna göre, insanlar ihtiyaçlarını karşılamaya yetenden fazlasını üretmemelidirler. Doğadan, ihtiyaç duydukları ölçekte, para kazanmak için değil, yalnızca topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yararlanmalıdırlar. Kadınlar ve erkekler de geleneksel dişil değerleri (özen, şefkat, büyütme) geliştirmeli ve geçimsel üretimle uğraşmalıdırlar. Çünkü ancak böyle bir toplum, “doğayla barış hâlinde yaşayabilir ve milletler, kuşaklar ve kadın-erkek arasındaki barışı sürdürebilir.” Kadının doğası gereği şiddetsiz olduğunu iddia eder ve bunu savunurlar. Bu görüşleri destekleyenler, dönüştürücü ekofeministler olarak da nitelendirilirler.

Ancak Vandana Shiva'nın geçimlik tarım lehindeki argümanının teorik temeli esasında gericedir. Shiva, Yeşil devrim²⁴ ve onun etkilerine bütünlüklü ve ağır bir eleştiri yöneltmektedir; bunun kadınlara ve doğaya karşı “Batılı patriyarkal şiddet”in bir biçimi olduğunu söylemektedir. Patriyarkal, Batılı rasyonel bilimin karşısında da Batı-dışı bilgeliği konumlandırmıştır. Emperyalistlerin (Kızıl bir devrimden kaçınabilmek için), ziraat bilimindeki gelişmelerden de yararlanarak, köylüleri üretimi artırmaya zorlamış, köylülüğü çok uluslu şirketlerin sponsor olduğu tohum, suni gübre ve tarım ilacı gibi tarımsal girdilere bağımlı kılmış oldukları bir gerçektir.

Ne var ki, Shiva, ziraat bilimini tümünden reddetmekte, geleneksel pratikleri ise, eleştirmeksizin savunmaktadır. Ona göre, *Purusha* ve *Prakriti*'nin²⁵ diyalektik birliğini temel alan geleneksel Hint kültürü, insan ve doğa, insan ve kültür gibi Batılı felsefi ikiliklerden üstündür.

Bu nedenle, üretimin geçimsel olduğu, yani insanların hayatı ve temel ihtiyaçlarını karşılama amaçlı olduğu bu geleneksel uygarlıkta, kadınların doğayla yakın bir ilişkisi olmuş olduğunu iddia etmektedir. Ona göre, Yeşil Devrim, kadın ve doğa arasındaki bu bağlantıyı kırmıştır. Fakat Shiva'nın yücelttiği şey, aslında feodal yapıların ve olağanüstü eşitsizliklerin damga vurduğu, küçük, pre-kapitalist köylü ekonomisidir. Bu ekonomide kadınlar ağır işlerde uzun saatler çalışırlardı, emekleri zerre değer görmezdi. Shiva, dönemin feodal toprak ağalarının tarlalarında ve evlerinde meşakkatli işlerde ter döken, cinsel istismara ve suiistimale maruz kalan, çoğu zaman da emeği karşılıksız bırakılan *Dalit* ve diğer aşağı kastlardan kadınların durumunu da göz ardı etmektedir.

Dahası, geçimsel yaşam, herkesin ihtiyacını karşılayacak bir temele sahip değildi. Kadınlar, övülen bu pre-kapitalist dönem-

24 [Hindistan bağlamında, 1960'ların sonlarından başlayarak tarımın tepeden inmesi ve piyasacı bir şekilde mekanize edilme sürecine verilen isimdir. Ülke çapında, çokuluslu tekellere bağımlılığı arttırdığı, kırsaldaki eşitsizlikleri şiddetlendirdiği ve çevresel tahribata neden olduğu gibi pek çok eleştiriye hedef olmuş, birçok yerellikte dirençle karşılaşmıştır. - ed.n.]

25 [*Purusha* ve *Prakriti*, geleneksel Hindu inanışının temel ikiliklerindendir; bu bağlamda *Purusha* değişmez bir “saf farkındalık,” yahut “metafizik bilinç” anlamına gelir. *Prakriti* ise değişen, “yaratılmış olan”dır. - ed.n.]

de, temel ihtiyaçlarından bile yoksun bırakılmışlardı. Üretim araçları üzerinde hiçbir hak iddia edemedikleri gibi, bağımsız da değillerdi. Bu bağımsızlıktan mahrum bırakılma hâlini, Shiva ve Mies, Üçüncü Dünya'daki kadınların toplulukla bağlarına değer verdikleri için kendi kaderlerini tayin etmekten ve özerklikten vazgeçmiş olmaları şeklinde yorumluyorlar. Bir alternatifi olmayan kadınların birtakım destekleyici yapılara verdikleri değeri, Shiva, kendi kaderini tayin etmenin bilinçli bir reddiymiş gibi yansıtıyor. Yani aslında ekofeminizm adına, Batılı bilime ve teknolojiye karşı çıkmak adına, patriyarkal pre-kapitalist geçimsel ekonomiyi sahipleniyorlar. Bu bağlamda da bilim ve gelenek arasında sahte bir ikilik yaratmış durumdalar.

Bu, kapitalist kalkınma paradigmasına saldırmak adı altında, Üçüncü Dünya toplumlarının geleneksel patriyarkal kültürlerini savunan ve kitlelerin gelişimine karşı çıkan kültürelcilğin ve postmodernizmin bir türüdür. Bizler, kâr düşkünü emperyalist tarım endüstrisi tarafından tarım teknolojisine yönelik tahrip edici ve gelişigüzel müdahalelere karşıyız (buna, genetiğı değiştirilmiş tohumlar da dâhildir). Ne var ki, bilimin ve tarım teknolojisinin tarımsal üretimi geliştirmek için kullanılmasına karşı değiliz. Günümüz sınıf ilişkileri içerisinde, bilim dahi emperyalistlerin hizmetine verilmiş durumdadır; ancak demokratik/sosyalist sistemde bu böyle olmayacaktır.

Geleneklerimizdeki olumlu yönleri kaybetmemek önemlidir. Fakat bu geleneklerin tümünü övmek halk düşmanlığıdır. Ekofeministler, kadın ve doğa arasındaki ilişkiyi idealize ederler, bakış açıları sınıfsal değildir. İleri kapitalist ülkelerde de Hindistan gibi geri kalmış ülkelerde de üst sınıflardan kadınlar, emperyalizmin teşvik ettiğı küresel tüketim kültürünün öylesine içerisinde oldukları ki, doğaya bir duyarlılık sergileme eğilimi pek göstermezler. Emperyalizmin dünya çapında bir sömürü sistemi olduğunu düşünmezler. Ayrıcalıklarını ve temel yaşam tarzlarını değiştirmek, bu sayede de çevre tahribatını azaltmak konusunda da bir isteklilik göstermezler. Köylü kadınlar içinse ekolojinin tahribatı, tarifsiz zorlukları beraberinde getirmektedir; yakıt ve su tedarik etmek, hayvanları beslemek gibi gündelik işleri yerine getirmeleri bir hayli zorlaşmaktadır. Büyük kalkınma projeleri adına

ormanlarına ve topraklarına el konulması, bunun sonucunda da yerlerinden edilmeleri de onları olumsuz etkilemektedir.

Dolayısıyla, ekolojik yıkımın beraberinde getirdiği bu etkiler, köylü kadınların mücadeleye seferber olmalarını sağlamaktadır ve sağlayacaktır da. Ancak buradan kadınların, erkeklere kıyasla, doğayı korumaya dönük “doğal” bir eğilimleri olduğu çıkarımına varamayız. Dur durak bilmeksizin doğayı mahveden tekelci kapitalizme karşı verilen mücadele, politik bir mücadeledir; halkın, kadınıyla erkeğiyle, bir bütün olarak dâhil olması gereken bir halk gündemidir. Nitekim ekofeministler, Chipko mücadelesini örnek verseler de aslında kadınların ve erkeklerin ekolojik meseleler ve haklar başlığı altında düşünülebilecek konularda birlikte eyleme geçtikleri başka pek çok mücadele vardır.

Narmada eylemliliği,²⁶ Orissa’daki köylülerin büyük maden projelerine ve nükleer füze projesine karşı eylemlilikleri, ya da Bastar ve Jharkhand’daki kabilelerin orman tahribatına ve büyük çelik projelerine karşı verdikleri mücadeleler bunun örnekleridir.

---

26 [Yazar, burada Hindistan’ın Narmada Nehri üzerinde inşa edilmesi planlanan barajlara karşı Adivasilerin ve köylülerin verdikleri, on yıllara uzanan mücadeleden söz etmektedir. -ed.n.]

Sosyalist Feminizm

1960'larda, Yeni Sol'da ve Vietnam Savaşı karşıtı öğrenci hareketinde aktif olan sosyalist veya Marksist kadınlar, kadın özgürleşmesi hareketi ortaya çıktığı andan itibaren, orada da yer aldılar. Hareket içerisinde yükseltelen feminist argümanlardan etkilenerek, bu geniş demokratik hareketteki rollerini ve dâhil oldukları Yeni Sol'un (bu, esasında Sovyetler Birliği ve Çin'e eleştirel yaklaşan, Troçkist, revizyonist, sol bir akımdı) kadın meselesine dair öne sürdüğü analizleri sorguladılar. Sosyalistlerin ve komünistlerin kadın meselesini göz ardı edişini eleştirseler de radikal feminist akımın aksine, sosyalist akımla bağlarını koparmadılar; çabalarını, Marksizm ve radikal feminist fikirler arasında bir ilişki kurmaya odakladılar. Bu akım da geniş bir yelpazeye yayılmıştı.

Yelpazenin bir ucunda, Marksist feministler denen ve Marx, Engels ve Lenin'in yazılarına daha sadık oldukları ve analizleri, kapitalist politik ekonomi içerisinde kadın sömürüsüne yoğunlaştığı için kendilerini diğer sosyalist feministlerden ayıran bir kol bulunuyordu. Diğer uç ise toplumsal cinsiyet kimliğinin çocuk yetiştirme pratikleri aracılığıyla nasıl inşa edildiğine odaklanıyordu. Özellikle de psikolojik süreçlere bakıyorlardı ve Freud'dan etkilenmişlerdi. Bu gruba da psikanalitik feministler adı verilmişti. Yine de söz konusu grupların hepsi, kendisini feminist olarak adlandırıyordu.

Marksist bakış açısıyla önemli çalışmalarda ve politik faaliyetlerde bulunmuş feministlerin bir kısmı da kendilerine Marksist feminist diyordu. Hem kendilerini sosyalist feministlerden ayırmak hem de kadın meselesini ne denli ciddiye aldıklarını göstermek için bu yola başvuruyorlardı. Mariarosa Dalla Costa ve İtalya'daki feminist bir grupta yer alan bazı diğer Marksist feministler, kapitalizm altında ev işlerinin teorik bir analizini gerçekleştirmişlerdi. Dalla Costa, kadının, ev içi emek aracılığıyla, bir meta olarak işçiyi nasıl yeniden ürettiğini etraflıca irdeliyordu.

Dolayısıyla, onlara göre, ev içi emek aracılığıyla yalnızca bir kullanım değerinin üretildiğini düşünmek yanlıştı. Ev içi emek, değişim değeri de üretiyordu – yani iş gücünü. Ev işlerinin ücret-

lendirilmesi talebi yükseldiğinde, Dalla Costa bunu, toplumun ev işlerinin önemini fark etmesi için taktiksel bir hamle olarak görüp desteklemişti. Ev işlerinin artı değer ürettiği yönündeki çıkarımlarına pek çok kişi katılmasa da ev işi için ücret talebi destek buldu. Analizleri de dünyadaki feminist ve Marksist çevrelerde bu konuların çok daha fazla tartışılmasını sağladı ve ev işlerinin sermayeye nasıl hizmet ettiği konusunda yüksek bir farkındalık oluşturdu. Çoğu sosyalist feminist bu talebe eleştirel yaklaşırsa da bu, yine de enine boyuna tartışıldı. Başlangıçta (70'lerin başlarında), ev işi meselesi tartışmaların önemli bir kısmını oluşturuyordu; ancak 80'lere gelindiğinde, açıkça görüldü ki kadınların büyük bir bölümü ya ev dışında çalışıyordu ya da yaşamlarının bir kısmını ev dışı işlerde çalışarak geçiriyordu.

1980'lerin başına gelindiğinde, ABD'deki toplam iş gücünün %45'i kadınlardan oluşuyordu. Buna bağlı olarak, sosyalist feministler, kendi ülkelerindeki iş gücü içerisinde kadınların durumuna odaklanır oldular. Sosyalist feministler, ABD'deki kadınların iş yerinde ve ücretlerde nasıl ayrımcılıklarla karşılaştıklarını incelediler. İş kolları arasındaki toplumsal cinsiyet ayrımcılığını da (yani kadın iş gücünün düşük ücretli belirli işlerde yoğunlaşmasını) etraflıca belgelediler. Bu çalışmalar, kapitalizmin patriyarkal doğasını teşhir etmek açısından yararlı oldu. Bu metnin amacına bağlı olarak burada, söz konusu çevrelerin kadın ezilmesine ve kapitalizme dair teorik pozisyonlarını mercek altına almakla yetineceğiz. Temel sosyalist feminist pozisyonu anlamak için, Heidi Hartmann'ın *Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği: Daha İlerici Bir Birlikteliğe Doğru*²⁷ adlı, oldukça yaygınlaşmış ve tartışılmış makalesinde ortaya koyduğu pozisyonu inceleyeceğiz.

Heidi Hartmann'a göre Marksizm ve feminizm, birbiriyle evli iki analiz sistemidir. Bu, mutsuz bir evliliktir; çünkü sermayeyi çözümleyici bir analitik güce sahip olan Marksizm, bir tahakküm kurmuş hâldedir. Oysaki Hartmann'a göre, Marksizm tarihsel gelişimin ve sermayenin bir incelemesini sunsa da kadın-erkek ilişkilerini analiz etmemektedir. Hartmann, kadın ve erkek ara-

---

27 [İng. *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union.* - ç.n.]

sındaki ilişkilerin de bir sistem yoluyla belirlendiğini söylemek-
tedir; bu sistem, feministlerin çözümlediği üzere, patriyarkaldır.

Ona göre hem Marksizm'in hem de tarihsel ve toplumsal bir yapı olarak patriyarkanın tarihsel materyalist analizi; kapitalist Batı toplumunun gelişimini, kadınların bunun içerisindeki konumunu, erkekler arasındaki ilişkilerin nasıl oluştuğunu ve patriyarkanın kapitalizmin gelişim seyrini nasıl şekillendirdiğini kavramak için gereklidir. Hartmann, Marksizm'in kadın meselesindeki tutumuna da eleştirel yaklaşmaktadır. Marksizm'in kadın meselesine, yalnızca ekonomik sistemle ilişkisi üzerinden yaklaştığını söylemektedir. Ona göre Marksizm, kadınları yalnızca işçi olarak görüyordu ve Engels de kadınların üretime katılmasıyla cinsiyete dayalı iş bölümünün ortadan kalkacağına inanıyordu. Türlü boyutlarıyla kadın yaşamı, sadece kapitalist sistemi nasıl devam ettirdiği yönünden ele alınıyordu. Ev işi hakkındaki çalışmalar dahi, nihayetinde, kadının erkekle ilişkisine bakmayıp yalnızca sermayeyle ilişkisine eğiliyordu. Marksistler, kadınların yaşadıkları acıların farkında olsalar da kadına yönelik baskının kaynağı olarak özel mülkiyete ve sermayeye odaklanmışlardı. Ancak, Hartmann'a göre, erken dönem Marksistler kadınların ve erkeklerin kapitalizme dair deneyimlerindeki farkları dikkate almakta eksik kalmışlardı ve patriyarkayı önceki dönemin bir artığı olarak görmüşlerdi. Hartmann ise, sermayenin ve özel mülkiyetin kadınları kadın oldukları için ezmediğini, bu yüzden de ilga edildiklerinde kadın ezilmesinin bitmeyeceğini söylüyordu. Ona göre, Engels ve diğer Marksistler, kadının aile içindeki emeğini hakkıyla incelememişlerdi. Dahası Hartmann, evdeki kadın emeğinden kimin yararlandığını soruyordu; bundan yararlananın, yalnızca kapitalistler değil, aynı zamanda erkekler olduğunu söylüyordu. Oysa, ona göre, materyalist bir yaklaşımın bu hayatı noktayı göz ardı etmemesi gerekirdi. Bu yorumun devamında da erkeklerin kadın ikincilleştirmesinin sürmesinden maddi bir çıkarları olduğunu söylüyordu.

Dahası Marksizm, kapitalizmin üretim yapısını, mesleki yapısını, egemen ideolojisini, yedekler ordusunu ve ücretli işçi sınıfını anlamamıza yardımcı olsa da Hartmann'a göre bu kavramlar nihayetinde toplumsal cinsiyet körüydü. Çünkü bu kategorilerin altını kimin dolduracağına dair; yani kimin ücretli işçi olacağı ya

da yedekler ordusunda kimlerin yer alacağı gibi noktalara dair Marksizm'in hiçbir analizi yoktu. Buna göre kapitalizm; cinsiyetten, ırktan, milliyetten bağımsız olarak buraları herkesle doldurabilirdi. Ancak Hartmann, işte bu noktada, kadın meselesiyle ilgili bir sorunun baş gösterdiğini söylemektedir.

Feministlerin bir kısmı, kadın emeğini analiz ederken Marksist metodolojiden, bunu türlü şekillerde kendi koşullarına uyarlamak suretiyle, yararlanmıştır. Örneğin Juliet Mitchell, piyasadaki kadın emeğine ek olarak kadının üreme, cinsellik ve çocuk yetiştirmedeki emeğini de incelemiştir. Ona göre, piyasadaki emek üretimdir; geri kalanı ise ideolojidir. Mitchell'e göre patriyarka; üreme, cinsellik ve çocuk yetiştirme alanları üzerinden işlemektedir. Mitchell, toplumsal cinsiyete dayalı kişiliklerin kadınlar ve erkekler için nasıl biçimlendiğini araştıran psikanalitik bir çalışma da gerçekleştirmiştir. Buradan hareketle, şöyle demektedir: "Kapitalizmin ekonomik biçimi ve patriyarkanın ideolojik biçimi şahsında iki otonom [*değişken*] ile muhatabız." Hartmann ise, patriyarkayı sadece ideolojik temelli gören ve ona maddi bir temel atfetmeyen Mitchell'e katılmamaktadır.

Hartmann'a göre patriyarkanın maddi temeli, erkeğin kadının iş gücü üzerindeki kontrolüdür. Kadınların toplumdaki üretici kaynaklara erişimini engelleyerek (yani onları, geçinmeye yetecek bir maaşı sağlayacak işlerden mahrum bırakarak) ve cinselliklerini kısıtlayarak bu kontrolü sağlarlar. Bu kontrol, yalnızca aile içinde değil dışarıda iş ortamında da işlemektedir. Kadın, evde kocaya, işte ise patrona hizmet etmektedir. Bu noktada, Hartmann'ın egemen sınıflara mensup erkekler ve diğer erkekler arasında bir ayırım yapmadığını not düşmek önemlidir. Yine de neticede, Hartmann, saf bir patriyarka ya da saf bir kapitalizm olmadığı sonucuna varmıştır. Üretim ve yeniden üretim, bir toplumun örgütlenme biçimi yoluyla bir bütün hâlini alır. Patriyarkal kapitalizm dediği sistem de işte bu yüzden mevcuttur.

Hartmann'a göre, patriyarka ve kapitalizm arasında güçlü bir iş birliği söz konusudur. Marksizm ise, patriyarkanın gücünü ve esnekliğini azımsarken sermayenin gücüne olduğundan fazla önem atfetmiştir. Sermaye esnektir, eskinin üretim biçimleriyle karşılaştığı zaman bunları sermaye birikimine adapte edecek şekilde kapsar; patriyarka da tüm bunlara uyum sağlamıştır.

Kadının emek piyasasındaki rolü ve evdeki emeği, cinsiyete dayalı iş bölümü tarafından belirlenmektedir; kapitalizm bunu kadınları ikincil işçiler olarak görmek ve işçi sınıfını bölmek için kullanmıştır. Ne var ki sosyalist feministler arasında bir başka grup, Hartmann'ın, üretim alanında kapitalizm ve yeniden üretim ve ideoloji alanında patriyarka olacak şekilde, otonom hâlde işleyen iki sistem olduğu yönündeki argümanına katılmaz. Buna, ikili sistem kuramı adını verirler. Örneğin Iris Young'a göre, Hartmann'ın ikili sistemi patriyarkayı, kapitalizmden önce de bilinen her toplumda var olan, tarih dışı bir tür evrensel olgu hâline getirmektedir. Bu da Hartmann'ın kültürel ve ırksal ön yargılarından kaynaklıdır. Iris Young ve başka sosyalist feministler, kapitalist patriyarka denilen tek bir sistem olduğunu iddia etmektedirler.

Young'a göre bu durumu çözmek için yardımcı olacak kavram, cinsiyet körü olması sebebiyle, "sınıf" değildir; bunun yerine "iş bölümü" kavramına dönmek gerekmektedir. Cinsiyete dayalı iş bölümünün, üretim yapısında ve üretim ilişkilerinde temel, merkezî bir konumda olduğunu ileri sürmektedir.

Yakın zamanda etkili olan sosyalist feministlerden Maria Mies da (ki kendisi ayrıca bir ekofeministe evrilmiştir), benzer şekilde, iş bölümüne odaklanmakta ve şöyle demektedir: "Kadınlar ve erkekler arasındaki hiyerarşik iş bölümü ve burada erkekler için var olan dinamikler, egemen üretim ilişkilerinin (hem belirli bir dönemdeki ve toplumdaki sınıf ilişkilerinin hem de geniş, ulusal ve uluslararası çaptaki iş bölümünün) ayrılmaz bir parçasıdır."

Ona göre, materyalist bir açıklama, kadınların ve erkeklerin doğayla ilişkilerinin niteliğini, bu ilişkiler aracılığıyla hem insan hem de toplum karakterini nasıl inşa ettiklerini çözümlemeyi zorunlu kılar. Bu bağlamda Engels'e, meselenin bu boyutunu dikkate almadığı için bir eleştiri yöneltmektedir. Kadınlık ve erkeklik, her tarihsel dönemde farklı tanımlanmıştır. Bu yüzden, matristik²⁸ adını verdiği toplumların bulunduğu önceki dönemlerde kadın, üretici olması -yani yaşamı üretmekteki etkin rolü- sebebiyle önemliydi. Kapitalist koşullar içerisinde ise bu değiş-

28 [Kadın merkezli toplumlara verilen isim. Feminist yazarların bir kısmı, soyun devamını kadınların sağladığı anasoylu (*matrilineal*) ya da kadınların yönetici pozisyonunda olduğu anaerkil (*matriyarkal*) toplumlardan ayırtmak için bu ismi tercih eder. - ç.n.]

mişti; kadınlar, tüm yaratıcı ve üretici niteliklerinden yoksun bırakılmış ev kadınları hâline getirilmişlerdi. Eskiden kadınların, çocukları ve sütü üretenler olarak, toplayıcı ve bitki yetiştiricileri olarak, doğayla erkeklerinkinden farklı bir ilişkileri vardı. Erkeklerse, doğayla aletler aracılığıyla ilişki kurmuşlardı. Erkek üstünlüğü, erkeklerin ekonomik katkılarının daha fazla olmasından kaynaklı değildi; kadınlar, doğa ve diğer erkekler üzerinde tahakküm kurabilmelerini sağlayan yıkıcı aletler icat etmeleri nedeniyle ortaya çıkmıştı. Sonrasında, Mies, patriyarkal ilişkilerin yerleşmesini sağlayanın, pastoral ekonomi olduğunu söyleyerek argümanına devam etmektedir. Bu dönemde erkekler, üreme sürecindeki rollerinin öğrenmişlerdi. Silah üzerindeki tekelleri ve erkeğin üremedeki rolü hakkındaki bilgileri, iş bölümündeki değişiklikleri beraberinde getirmişti. Kadınlar artık besin toplayıcıları ya da üretici olarak önemlerini yitirmişlerdi; rolleri, çocuk doğurmak hâline gelmişti. Bu yüzden, Mies der ki: “Kadınlar ve erkekler arasındaki simetrik iş bölümünü, bu yırtıcı üretim-ya da daha ziyade el koyma- biçimine bağlayabiliriz. Bu, cinsiyetler arası kalıcı sömürü ve tahakküm ilişkilerinin yaratılmasına ve sürdürülmesine yarayan, silah ya da doğrudan şiddet gibi baskı araçları üzerindeki erkek tekeline dayanıyordu.”

Bu durumu sürdürmekte aile, devlet ve din önemli rol oynamıştır. Mies, biyolojik belirlenimciliği terk etmemiz gerektiğini söylese de kendisi de nihayetinde oraya meyletmektedir. Bu hattaki sosyalist feministlerin toplumsal değişim için yaptıkları birçok öneri, radikal feministlerde olduğu gibi, kadın-erkek ilişkilerinin ve çocuk yetiştirme sorumluluğunun dönüşümüne odaklanmıştır. Mies’a göre sosyalist feministlerin dert etmeleri gereken temel mesele, üreme özgürlüğüdür. Bir diğer deyişle, kadınların çocuk doğurup doğurmamak konusunda kontrolü ele geçirmeleridir.

Üreme özgürlüğü şunları içerir: Güvenli doğum kontrol yöntemlerine erişim hakkı, güvenli kürtaj hakkı, kreşlerin açılması, çocuk bakımına yetebilecek makul bir maaş, tıbbi bakım ve barınma. Ayrıca, cinsel kararlarda özgür olmayı; yani çocuğun, sadece bir kadın ve bir erkekten oluşan bir ailede büyütülebileceğini söyleyen sosyokültürel normun dışında büyüyebilme hakkını da içerir. Ki bu düzen içerisinde yer almayan kadınların

da çocuk doğurma ve yetiştirme hakkı olmalıdır. Dahası çocuk yetiştirme, uzun vadede, kadının görevi olmaktan çıkıp erkek ve kadının paylaştığı bir görev hâline gelmelidir. Kadınlar, çocuksuzluk ya da zorunlu annelik nedenleriyle acı çekmemelidir. Tüm bunlara ek olarak, şunların da farkındadırlar: Yukarıda bahsedilen her şeyi güvence altına alabilmek için toplumun ücret yapısı ve kadınların rolü değişmelidir, zorunlu heteroseksüellik sona ermelidir ve çocukların bakımı kolektif bir iş hâline getirilmelidir. Bütün bunlar, kapitalist sistem içerisinde mümkün değildir. Kapitalist üretim biçimi dönüştürülmelidir; ancak tek başına değil, üreme biçimiyle birlikte dönüştürülmelidir.

Sonraki dönem yazarları arasında, önemli bir katkı da Gerda Lerner'dan gelmiştir. Lerner, *Patriyarkanın Oluşumu*²⁹ adlı kitabında patriyarkanın kökenlerine dair detaylı bir açıklamaya girişmiştir. Patriyarka, tek bir sebebe bağlı olarak tarihin bir noktasında ortaya çıkmış bir şey değildir, der. Aksine, M.Ö. 3100 ve M.Ö. 600 tarihleri arasındaki 2500 yıllık bir süreçte oluşmuştur. Lerner, Engels'in öncü çalışmalarında, kadının toplumdaki ve tarihteki konumuna dair anlayışımıza büyük katkılar yaptığını söylemektedir. Ona göre Engels, ardından gelecek yüz yılın büyük teorik sorularını tespit etmiştir. Kadın ikincilleştirilmesinin tarihselliğine dair önermelerde bulunmuştur, ancak bu önermeleri temellendirememiştir. Lerner, antik toplumlar ve devletler hakkında bizzat yaptığı çalışmalardan yola çıkarak, özel mülkiyetin temelinde kadınların cinsel kapasitelerine, üreme kapasitelerine erkekler tarafından el konulmasının yattığını iddia etmektedir. Bu, özel mülkiyetten önce gelmiştir.

İlk devletler (Mezopotamya ve Mısır) patriyarkal biçimde düzenlenmişti. Antik hukuk kuralları, kadınların cinsel ikincilleştirilmesini (ailenin kontrolünün erkekte oluşu) ve köleliği kurumsallaştırmış, bunların devlet gücü yoluyla uygulanmasını sağlamıştı. Bu zor, kadının ekonomik bağımlılığına dayanarak ve üst sınıflardaki kadınlara birtakım sınıfsal ayrıcalıkların bahşedilmesi yoluyla pratiğe geçirilmişti. Mezopotamya ve diğer antik devletler üzerine yaptığı çalışmalarda Lerner, patriyarkal cinsiyet/toplumsal cinsiyet ilişkilerinin Batı uygarlığına dâhil olmasını sağlayan fikirlerin, sembollerin ve metaforların gelişimi-

---

29 [İng. *The Creation of Patriarchy*. - ç.n.]

nin izini sürmektedir. Buna göre erkekler, kendi toplumlarının kadınları üzerinde tahakküm kurarak, başka toplumlar üzerinde nasıl tahakküm kuracaklarını öğrenmişlerdi. Ancak bu süreçte de kadının rahibe ve şifacı olarak oynadığı önemli rol devam etmiştir; süregiden tanrıça inanışları da buna kanıttır. Kadının din içerisindeki değerinin de düşmesi, daha sonra gerçekleşmiştir.

Sosyalist feministler, kapitalist ekonomi ve siyasetin analizine odaklanarak Marksist teoriyi sahiplenen kesimleri tarif etmek için mekanik Marksistler, geleneksel Marksistler ve ekonomik Marksistler gibi terimler kullanıyor ve kendilerini bu kesimlerden ayırtıyorlardı. Tüm Marksistleri, kadın ezilmesine karşı verilen mücadeleyi, kapitalizm karşıtı mücadelenin merkezinde görmedikleri için eleştiriyorlardı. Onlara göre, kadınların örgütlenmesi (feminist örgütlenme projeleri) bir sosyalist politik faaliyet olarak görülmeliydi ve sosyalist politik faaliyetin feminist bir yönü olmalıydı.

Kadın Özgürleşmesi İçin Sosyalist-Feminist Strateji

ABD'deki sol hareket ve feminist hareket arasındaki ilişkinin tarihinin, aslında birbirlerinden ayrı yürüdükleri bir tarihin, peşine düştükten sonra Hartmann, kapitalizm karşıtı mücadelenin feminist meseleleri gündemine almadıkça başarılı olamayacağını net bir şekilde belirtmektedir. Sosyalizm için verilen mücadelenin, farklı çıkarları olan grupların (buna göre, örneğin, kadınların çıkarları işçi sınıfının genel çıkarlarından ayrıdır) ittifakıyla yürütülmesi gerektiği temelinde yükselen bir strateji ileri sürmektedir. Buna ek olarak, kadınların devrimden sonra özgürleşecekleri konusunda erkeklere güvenmemeleri gerektiğini söylemektedir. Kadınların kendi ayrı örgütlenmeleri ve kendi kitle tabanları olmalıdır. Young da otonom kadın gruplarının oluşumunu desteklemekte, ancak kadınları ilgilendirip de kapitalizme karşı bir duruş içermeyen hiçbir mesele olamayacağını düşünmektedir.

Young'ın stratejisine gelirsek, devrimi başarıya ulaştırmak için öncü bir partiye ihtiyaç olmadığını, kadın gruplarının da sosyalist örgütlenmelerden bağımsız olmaları gerektiğini düşünmektedir. Jagger da bunu açık bir biçimde belirtir: "Sosyalist

feminizmin hedefi, kapitalist patriyarka da denilen, kadınları yaşamlarının her alanında yabancılaşılmaya maruz bırakan toplumsal düzeni tümüyle alaşığı etmektir. Sosyalist feminist strateji, bazı 'karma' sosyalist örgütlenmeleri desteklemek anlamına gelir. Ancak aynı zamanda bağımsız kadın gruplarının oluşturulmasını ve nihayetinde de kendisini hem kapitalizmin hem de erkek tahakkümünün imhasına adanmış bağımsız bir kadın hareketinin yaratılmasını desteklemek demektir. Bu kadın hareketi diğer devrimci hareketlerle koalisyonlara dâhil olacaktır; ancak örgütsel bağımsızlığından feragat etmeyecektir.”

Sosyalist feministler, anti-kapitalist ve erkek tahakkümü karşıtı konularda propaganda yapmış ve kampanyalar yürütmüşlerdir. Yeniden üretim biçimlerini (üreme, vb.), kadın ezilmesinin temeli olarak tespit ettikleri için bunu Marksist altyapı kavramı kapsamına almışlardır. Dolayısıyla da tecavüze ve cinsel istismara karşı çıkmak, ücretsiz kürtaj talebini yükseltmek gibi pek çok mücadelenin anti-kapitalist olduğuna ve erkek tahakkümüne bir meydan okuma olduğuna kani olmuşlardır. Kolektif ruhu teşvik eden bir kadın kültürü geliştirmeye yönelik çabaları da desteklemişlerdir; mesela, sağlık hizmetleri veren alternatif kuruluşlar inşa etmeyi denemiş, komün hayatı ya da daha ara formda düzenlemelere dönük çabalarda bulunmuşlardır. Bu yönleriyle radikal feministlere benzerler. Ancak bu kurumlar aracılığıyla kadınların patriyarkal ve beyaz kültürden uzaklaşıp kendi limanlarına sığınabileceklerini düşünen radikal feministlerden farklı olarak sosyalist feministler, kapitalist bir sistem içerisinde böylesi bir inzivanın mümkün olduğuna inanmazlar. Kısacası sosyalist feministler bu tür faaliyetleri kadınların örgütlenmesinin ve yardımlaşmasının bir aracı olarak görürken, radikal feministler bunları erkeklerden tamamen ayrışma hedefleri kapsamında değerlendirirler. Radikal feministler gibi sosyalist feministler de aileyi kadın ezilmesinin temel taşı olarak nitelendirirler ve aile yapısını değiştirmeye yönelik çabaların hemen şimdi başlaması gerektiğine inanırlar. İnsanların iş paylaşımındaki ve çocuk bakımındaki cinsiyete dayalı ayrımı aşmayı denedikleri, lezbiyenlerin ve heteroseksüellerin bir arada yaşayabildiği bir komün yaşamını veya benzer bir tür ara formu da bu yüzden teşvik ederler.

Bunun kısmî bir çaba olduğunun ve kapitalist bir toplum içerisinde başarıya erişemeyeceğinin farkında olsalar da bu çabayı göstermenin önemine inanırlar. Radikal feministler ise bu tür düzenlemelerin “devrimde yaşamak” olduğunda ısrarcıdır. Onlara göre bu eylem, devrimin kendisidir. Fakat sosyalist feministler, dönüşümün yavaşça gelmeyeceğinin farkındadırlar; büyük ve ani değişiklik dönemleri olacaktır, tüm bunlar ise buna bir hazırlıktır.

Yani öncelikleri budur. Hem radikal feministler hem de sosyalist feministler, Siyah kadınların durumunu temelden göz ardı ettikleri ve tüm analizlerini beyaz, orta-sınıf kadınların durumuna dayandırdıkları, kuramsallaştırmayı da buradan yaptıkları için Siyah kadınlar tarafından sert bir şekilde eleştirilmişlerdir. Örneğin Joseph, hiçbir zaman “kadınsı” görülmeyen Siyah köle kadınların durumuna dikkat çekmektedir. Tarlalarda ve plantasyonlarda, işte ve cezada erkeklerle eşit muamele görüyorlardı. Siyah aile, kölelik koşulları altında hiçbir zaman kurumsallaşamamıştı. Siyah erkekler köle olmaları sebebiyle, kadınları tahakküm edecek pek bir konum elde edememişlerdi. Ayrıca devam eden süreçte, Siyah kadınlar geçimlerini sağlamak için çalışmak durumunda kalmışlardı; pek çoğu da zengin beyazların evlerinde hizmetçi olmuştu. Oralarda karşılaştıkları istismar ve uzun çalışma saatleri, deneyimlerini, beyaz kadınlarinkinden çok daha farklı kılmıştı. Dolayısıyla, ailenin ezilmenin kaynağı olduğu (Siyahlar için aile, ırkçılığa karşı bir direniş kaynağıydı), kadınların erkeklere bağımlı olduğu (Siyah erkekler arasındaki yüksek işsizlik oranları göz önüne alındığında Siyah kadınlar nadiren erkeklere bağımlıydı), kadının yeniden üretimdeki rolü (beyazların evlerindeki ev içi istihdamları yoluyla beyaz iş gücünü de yeniden üretiyorlardı ve beyaz çocukları yetiştiriyorlardı) gibi kavramsallaştırmalara katılmıyorlardı. Irkçılık, onlara göre her yere nüfuz etmiş bir durumdu. Bu yüzden beyaz kadınlardan ziyade Siyah erkeklerle ittifak yapma yolunu seçmişlerdi. Dahası, beyaz kadınların ırkçılığı sürdürmekte bizzat rol aldıklarını ve feministlerin bu konuda kendilerini sorgulamaları gerektiğini belirtiyorlardı. Başlangıçta Siyah kadınlar feminist harekete pek dâhil olmamışlardı; ancak 1980’lerden bu yana, yavaş yavaş erkek tahakkümüne karşı verilen mücadeleyi ırkçılık ve kapita-

lizm karşıtı mücadelelerle birleştirmeye çaba gösteren bir Siyah feminist hareket gelişmiştir. Tüm bunlar ve diğer Üçüncü Dünya ülkelerindeki kadınlar tarafından yapılan benzer eleştiriler, feminizm içerisinde küresel feminizm adı verilen bir akımın oluşmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, postmodernizm de feministler arasında taraftar toplamıştır.

Eleştiriler

Sosyalist feministlerin temel teorik metinlerine baktığımızda, Marksist teoriyle radikal feminist teoriyi birleştirmeye çalıştıklarını ve kadın ezilmesinin toplum içerisindeki mücadelenin merkezî ve itici gücü olduğunu kanıtlamaya odaklanmış olduklarını görebiliriz. Teorik metinleri, ağırlıklı olarak Avrupa'dan ve ABD'den çıkmıştır; bunların içeriği de ileri kapitalist toplumlardaki duruma yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla bütün analizleri de kendi ülkelerindeki kapitalizmle ilişkilidir. Marksizm anlayışları dahi kapitalist ekonominin diyalektiğini çalışmakla sınırlıdır.

İleri kapitalist ülkelerin yapısını ve deneyimlerini tüm dünyaya genişletmek ve evrenselleştirmek gibi bir eğilim söz konusudur. Fakat öte yandan, uzun bir feodal dönem geçirmiş olan Güney Asya'ya ve Çin'e baktığımızda, kadın ezilmesinin o dönemlerde çok daha şiddetli olmuş olduğunu görürüz. Hindistan'daki kadın sorununa dair Maoist perspektif de bir kurum olarak patriyarkayı, sınıflı toplumda kadın ezilmesinin sebebi olarak değerlendirmektedir. Ancak onu kendi hareket yasaları olan ayrı bir sistem olarak tanımlamaz. Bu anlayış ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve toplumların özgül tarihleri ve durumlarına bağlı olarak, patriyarkanın farklı ülkelerde farklı içerikler ve biçimler aldığını söyler. Patriyarka, egemen sınıflar tarafından kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanılmıştır ve kullanılmaktadır. Dolayısıyla patriyarkanın ayrı bir düşmanı yoktur.

Emperyalist, kapitalist ya da feodal fark etmeksizin, egemen sınıflar ve bunların elindeki devlet aygıtı, kadının düşmanıdır. Çünkü patriyarkal ailenin, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ve toplumdaki patriyarkal ideolojinin işlemesini ve devamını sağlarlar. Bunu, kadınları ezmeye hizmet eden patriyarkal fikirleri özümsemiş sıradan erkeklerin de desteğiyle yaparlar; fakat söz

konusu bu fikirler, egemen sınıfların fikirleridir. Sıradan erkeklerin konumu ile egemen sınıftan erkeklerin konumu da aynı kefedede değildir. Yeniden üretimi vurgulayan sosyalist feministler, kadınların toplumsal üretimdeki rollerini ve bunun önemini hafife almışlardır. Buradaki hayati soru şudur: Kadınlar üretim araçlarının, yani ihtiyaçları karşılayan ve refahı üreten araçların, kontrolünü ele almadan kadının ikincilleştirilmesi nasıl sona erdirilebilir? Bu yalnızca ekonomik bir mesele değildir; aynı zamanda bir iktidar meselesidir, siyasi bir meseledir.

Bu, pratikteki toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü bağlamında düşünülebilecekken sosyalist feministler, heteroseksüel aile içerisindeki ilişkilere ve patriyarka ideolojisine yoğunlaşmışlardır. Öte yandan Marksist yaklaşım, kadının toplumsal üretimdeki rolünü vurgular. Kadının toplumsal üretimdeki belirli bir rolden geri çekilmesinin sınıflı toplumda ikincilleştirilmesinin temeli olduğunu söyler. Bu nedenle biz, iş bölümünün, üretim araçlarıyla kurulan ilişkilerin ve emeğin kendisinin bir toplumda nasıl örgütlendiğiyle ilgileniriz. Bu yolla egemen sınıfların kadınları nasıl sömürdüklerini, kadınları nasıl tahakküm altına aldıklarını anlamaya çalışırız. Patriyarkal normlar ve yasalar, kadın sömürüsünü yoğunlaştırmaya, kadın emeğinin değerini azaltmaya yardımcı olmuşlardır.

Firestone'un argümanını destekleyen sosyalist feministler, kadınların yeniden üretimdeki rolünü tüm argümanlarının kurucu noktası olarak vurgularlar. Bu bağlamda, Engels'in şu sözlerini alıntılarlar: "Materyalist anlayışa göre, tarihte, egemen etken, sonunda, maddi yaşamın üretimi ve yeniden-üretimidir. Ama bu üretim, ikili bir özlüğe sahiptir. Bir yandan, yaşam araçlarının, beslenmeye, giyinmeye, barınmaya yarayan nesnelerin, ve bunların gerektirdiği aletlerin üretimi; öbür yandan bizzat insanların üretimi, türün üremesi. Belirli bir tarihsel dönem ve belirli bir ülkedeki insanların içinde yaşadıkları toplumsal kurumlar, bu iki türlü üretim tarafından, bir yandan emeğin, öbür yandan da ailenin erişmiş bulunduğu gelişme aşaması tarafından belirlenir."³⁰

Bu alıntı ışığında, analizlerinde ve çalışmalarında Engels'in yalnızca üretime odaklandığını, yeniden üretimi tümünden göz

30 [Friedrich Engels (1990 [1884]). Ailenin, Devletin ve Özel Mülkiyetin Kökeni (K. Somer, Çev.). Ankara: Sol Yayınları, s.12.]

ardı ettiğini söylerler. Fakat Engels'in sözleri, toplumsal yapı için temel bir çerçeve sunmaktadır. Tarihsel materyalizm, yani bizim tarih incelemelerimiz, bir boyutun yalıtılarak ele alınamayacağını, diğerlerini dikkate almadan anlaşılamayacağını açıkça ortaya koymaktadır. Gerçek şudur ki tarih boyunca kadınlar toplumsal üretimde önemli bir rol oynamışlardır. Bunu görmezden gelmek, bunun yerine kadının yeniden üretim alanındaki rolünün kilit önemde olduğunu ve analizin odak noktası olması gerektiğini iddia etmek, aslında patriyarkal egemen sınıfların kadının yeniden üretimdeki toplumsal rolünden daha önemli bir şey olmadığını yönündeki argümanını kabul etmek demektir.

Sosyalist feministler, analizlerinde altyapı ve üstyapı kavramlarını da çarpıtmakta, anlamsız kılmaktadırlar. Firestone (ve Hartmann gibi sosyalist feministler de) yeniden üretimin altyapının bir parçası olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle, ona bağlı olan tüm toplumsal ilişkilerin de (aile, diğer kadın-erkek ilişkileri, vb.) altyapının bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedir. Eğer tüm ekonomik ilişkiler ve yeniden üretim ilişkileri altyapının parçasıysa, o zaman altyapı kavramının kendisi çok geniş bir hâle gelir; anlamını tümünden kaybeder ve iddia ettiği gibi bir analiz aracı olamaz. Toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümüne odaklanmak, belirli toplumların ekonomik yapılarındaki patriyarkal ön yargıları çözümlenmekte yararlı bir araç olmuştur. Ancak toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün bir kavram olarak özel mülkiyetten daha yararlı olduğunu ileri süren sosyalist feministler hem tarihsel hem de analitik açıdan meseleyi ıskalıyorlar. İlk iş bölümü, kadın ve erkek arasındaydı. Doğal ya da biyolojik sebepler – yani kadının çocuk doğurmak-taki rolü – nedeniyle ortaya çıkmıştı. Ancak başlı başına bu, aralarında bir eşitsizlik olduğu, bir cinsiyetin diğeri üzerinde tahakküm kurduğu anlamına gelmiyordu.

Grubun hayatta kalmasında kadınların rolü çok önemliydi. Topladıkları besin, bitki yetiştirme ve bakımında yaptıkları keşifler, hayvanların evcilleştirilmesinde oynadıkları rol, grubun hayatta kalması ve gelişimi için zaruriydi. Aynı zamanda, cinsiyete dayalı olmayan pek çok iş bölümü biçimi de ortaya çıkıyordu. Hayvanların evcilleştirilmesi, çanak çömlek yapımı, metal işleme ve tarım hakkında edinilen yeni bilgiler, yeni aletlerin icadı

gibi pek çok gelişme işbölümünü daha karmaşık bir şekle sokuyordu. Ancak tüm bunlar, toplumun bütünü ve toplumsal yapı bağlamında ele alınmalıdır. Yani klan ve akrabalık yapılarının gelişimi, diğer gruplarla gerek etkileşim gerekse çatışma durumları ve geliştirilmekte olan üretim araçları üzerindeki kontrolün nasıl şekillendiği dikkate alınmalıdır. Kadınların toplumsal üretimden çekilme süreci, artık ürünün ortaya çıkışıyla, savaşlarla ve iş gücü olabilecek diğer grupların tâbi kılınmasıyla başlamış görünmektedir.

Bu, üretim araçlarının ve artık ürünün klan/kabile başları tarafından toplanmaya başlamasına yol açmıştı. Bu da erkek tahakkümü olarak zuhur ediyordu. Üretim araçlarının kontrolünün şeklen müşterek mi kaldığı yoksa özel mülkiyet şeklinde mi geliştiği ve o zamana kadar sınıfların bütünüyle ortaya çıkıp çıkmadığı meseleleri ise, toplumdan topluma farklılık gösteriyordu. Bu bağlamda, verili herhangi bir toplumdaki özel koşulları dikkate almamız gerekmektedir. Yaşadığı dönemde var olan bilgiler ışığında Engels, Batı Avrupa'daki süreci antik dönemlere uzanacak şekilde incelemiştir. Fakat bu süreçlerin kendi toplumlarımızdaki izini sürmek bizlere kalıyor. Patriyarkanın tam anlamıyla kurumsallaşması, daha sonra gerçekleşmiştir; yani, kadının toplumsal üretimden çekilmesinin ve kadının tek eşli ilişkilerdeki yeniden üretimle sınırlı bir role hapsedilmesinin savunusu ve ideolojik açıdan meşrulaştırılması, ancak sınıflı toplumun tam anlamıyla gelişmesiyle ve devletin ortaya çıkmasıyla söz konusu olmuştur.

Dolayısıyla toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü, tek başına eşitsizliği açıklamaz. Sınıfın değil de toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümünün kadın ezilmesinin temeli olduğunda ısrar etmek, hâlâ sorgulanmaya muhtaç bir tutumdur. Çünkü eğer eşitsizlik için belirli birtakım toplumsal ve maddi sebepler yoksa, o zaman erkeklerin doğuştan güç ve tahakküm dürtüleri olduğu argümanını kabul etmek durumunda kalırız. Bu argüman, kendi kendisine ket vurmaktadır aslında; çünkü eşitlik için mücadele etmemizin hiçbir faydası olmadığı anlamına gelmektedir. Buna göre, eşitlik hiç gerçekleşmeyecektir. Dahası, çocuk doğurma görevi de tek başına bu eşitsizliğin sebebi olamaz; çünkü, daha önce de söylediğimiz gibi, bu rol ilkel toplumlarda yüceltilir ve sevinçle

karşılanırdı. O hâlde radikal ve sosyalist feministlerin araştırma-
dığı başka birtakım maddi sebepler ortaya çıkmış olmalıydı. Ki
ideoloji alanında sosyalist feministler toplumlarındaki patriyar-
kal kültürü (annelik miti gibi) teşhir edecek detaylı incelemeler
yapmışlardır.

Ancak aralarından bazılarının, yalnızca ideolojik ve psikolo-
jik unsurlara odaklanan bu tek yönlü vurgusu, söz konusu ideo-
lojinin ve psikolojinin temelini oluşturan daha geniş sosyoeko-
nomik yapıyı gözden kaçırmalarına sebep olmuştur. Sosyalist
feministler, örgütlenme meselelerinde radikal feministleri ve
anarka-feministleri takip ederler. Stratejileri açıktır; ancak bu,
sosyalist devrimi getirecek bir strateji değildir. Tamamen refor-
misttir, çünkü sosyalizmin nasıl getirileceği sorusuna değinmez.
Eğer inandıkları gibi, bunu sosyalist/komünist partilerin yap-
maması gerekiyorsa o vakit kadın grupları, tekelci burjuvazinin
erkeğini alaşağı etmek için bir strateji geliştirmelidir. Sosyalist
feministler, pratik faaliyetlerini küçük gruplar hâlinde örgütlen-
mek, alternatif topluluklar kurmak, genel propaganda ve belirli
talepler etrafında seferber olmak ile sınırılıyorlar. Bu, bir ekono-
mizm³¹ pratiğidir. Bu faaliyetler, insanları temel seviyede örgüt-
lemek için kendi içlerinde yararlı olsalar da kapitalizmi alaşağı
etmek ve kadın özgürleşmesi sürecini ileri taşımak için yeterli
değildir. Bunun gerçekleşebilmesi, devlete –devletin istihbara-
tına ve silahlı kuvvetlerine– meydan okumayı içeren büyük bir
örgütlenme çalışmasını gerektirir.

Sosyalist feministler bu meseleyi bir kenara bırakmışlardır.
Bir anlamda, tam da eleştirdikleri o revizyonist ve devrimci par-
tilerin eline bırakmışlardır. Bu nedenle de var olan sistem içe-
risinde kısıtlı birtakım örgütlenme ve propaganda faaliyetle-
ri yürütme temelinde şekillenen genel doğrultuları, bütünüyle
reformisttir. Radikal feminist ve sosyalist feminist akımlara dâhil
kuramcılarının büyük bir kısmı, üniversite ve kolejlerdeki yüksek
ücretli, orta-sınıf mevkileri tarafından yutulmuşlardır. Yazıları-
na sızan elitizmde ve kitle hareketine aldıkları mesafede bunun
yansımaları görülmektedir. Bir Marksist feministin belirttiği üze-

31 [Yazarın burada bu kavramı bahsi geçen faaliyetlerin siyasal iktidar pers-
pektifinden yoksun oluşunu vurgulamak için kullanmış olması olasıdır.
– ed.n.]

re bu durum, teori alanına da yansımıştır: “1980’lere gelindiğinde ise, üniversiteler ve kolejlerde ya da bu kurumlarla yakın ilişkide çalışan pek çok sosyalist ve Marksist feminist, profesyonel orta sınıfa tamamıyla uyumlanmakla kalmayıp tarihsel materyalizmin sınıf analizini de terk etmişti...”

Postmodernizm & Feminizm

Beyaz olmayan kadınlar tarafından yapılan eleştiriler, feministlerin bir kısmının çok kültürlülük ve postmodernizme yönelmelerine yol açmıştı. Bu akıma meyledenler, varoluşçu yazar Simone de Beauvoir'ın fikirlerinden hareketle, kadını “Öteki” olarak yorumluyorlardı (yani egemen kültürün karşısında yer alanlar; mesela Dalitler, Adivasiler, kadınlar, vb.). Bu postmodernist feministler, parçası olmadığı egemen kültüre ışık tuttuğu gerekçesiyle, “Öteki” pozisyonunu yüceltiyorlardı. Onlara göre, kadınlar bu sayede egemen kültürün herkese dayattığı normlara, değerlere ve pratiklere eleştirel bakabilirlerdi. Madunların, boyunduruk altında olanların, araştırma nesnesi görülenlerin değerlerinin yapılan çalışmalara yön vermesi gerektiğine inanıyorlardı. Postmodernizm, akademisyenler arasında popüler hâle gelmiştir. Sabit kategorilerin, kadın kategorisi de dâhil, var olmadığına inanırlar. Benlik, –cinsiyet, sınıf, kast, etnik topluluk, ırk gibi – çeşitli kimliklere ayrılmıştır, parçalıdır. Bu farklı kimliklerin her birinin kendi içinde bir değeri vardır. Böylelikle kültürel göreliliğin bir türü ortaya çıkar.

Örneğin, kadın kategorisinin gerçeklikte tek başına bir varlığı yoktur. Kadın, benliğin kimliklerinden biridir – ve başka kimlikler de vardır. Bir Dalit kadını olabilir, fahişe³² bir Dalit kadın olabilir, üst kastlardan bir kadın olabilir, vesaire... Her bir kimliğin kendi içerisinde bir değeri olduğu için herkesin uğruna uğraş verebileceği değerler önemsiz görülür. Duruma bu açıdan bakıldığında, kolektif politik faaliyet için ortak zemini bulma ufku yoktur. Oysaki kadın kavramı, kadınların bir araya gelmelerini ve kolektif olarak hareket etmelerini sağlamıştır. Bu tür bir kimlik politikası ise, birleştirmekten ziyade böler. Birlik temeli alabildiğine dardır.

Postmodernistler, farklılığı ve kimliği yüceltirler. Marksizm'i de yalnızca bir “toplam”a –yani sınıfa- odaklandığı için eleştirirler. Dahası, postmodernistler dilin (en azından Batı dillerinin) gerçekliği yansıttığına inanmazlar. Kimliklerin “söylem” yoluyla “inşa edildiği” görüşündedirler. Dolayısıyla, onların anla-

32 [Günümüzde, birçok çevrede “seks işçisi” kavramı tercih edilse de metnin aslına sadık kalmak adına “prostitute” burada bu şekilde çevrilmiştir. - ç.n.]

yışına göre, dil gerçekliği kurar. Bu yüzden de pek çoğu, dilin “yapı bozumuna” odaklanmıştır. Bunun pratikteki sonucu, kişinin elinde hiçbir şeyin kalmamasıdır. Hakkında kesin yargıya varabileceğimiz hiçbir maddi gerçeklik yoktur. Bu, bir tür aşırı öznelciliktir. Postmodernist feministlerin odağında, psikoloji ve dil vardır. Ünlü Fransız filozof Foucault ile mutabık olarak, postmodernistler, “iktidar ilişkileri” dedikleri şeye karşıdır. Ancak burada iktidar kavramı dağınık hâldedir ve net biçimde tanımlanmamıştır.

Peki, tahakküm eden kimdir? Foucault’ya göre iktidar sadece yerel düzeyde gerçekleşir, bu yüzden iktidara karşı direniş de sadece yerel düzeyde olabilir. Bu, insanları -mesela- yereldeki yolsuz bir iktidar odağına karşı seferber edip daha üst iktidar mercileri, mesela merkezi hükûmet ya da eyalet hükûmetleri, aracılığıyla birtakım değişiklikler gerçekleştirmeye çalışan sivil toplum kuruluşlarının (STK) işleyiş şekli değil midir? Fiiliyatta, postmodernizm son derece ayrıştırıcıdır; çünkü insanlar arasında bölümlenmeyi savunur. Kimlik oluşumunun tarihsel nedenlerini anlamaya ve çeşitli kimlikler arasında bağlar kurmaya yarayacak bir teorik çerçeve olmaksızın, kimliklere göreli önem atfeder. Böylelikle, mesela Dünya Sosyal Forumu [*World Social Forum/WSF*] gibi bir STK’ler buluşmamız olabilir: Kadınlar, fahişeler, geyler, lezbiyenler, kabileler, Dalitler gibi pek çok kesim bir araya gelip kendi kimliklerini kutlarlar. Ancak ortada, herkesin kapsamlı bir anlayış ve ortak bir strateji etrafında bir araya gelmesini sağlayacak bir teori yoktur. Hâliyle her bir grup, kendi algısınca, kendisini etkiliyor görünen bir zulmedene karşı direnecektir. Böylesi bir argümanla, mantıklı düşünürsek, hiçbir örgütlenme söz konusu olmayacaktır; en iyi ihtimalle, kendiliğinden gelişen yerel düzeyde örgütlenmeler ve geçici ittifaklar olacaktır. Örgütlenmeyi savunmak, postmodernistlerin anlayışına göre, iktidarı -yani hiyerarşiyi, baskıyı- yeniden üretmek anlamına gelmektedir. Aslen ise bireyi kendisi için direnmeye terk etmektedirler; kalıcı, örgütlü ve silahlı direnişe karşıdır.

Marksist feministlerden Carol Stabile, bu cenahın durumunu şu sözlerle ifade eder: “Örgütlenme karşıtı önyargılar, postmodernist paketin ayrılmaz bir parçasıdır. En geçici ve en kendiliğinden ittifaklar dışındaki herhangi bir örgütlenme, postmoder-

nist sosyal teorisyenler ve feministlere göre; baskıyı, hiyerarşiyi ve zorlu tahakkümü yeniden üretmek demektir. Kapitalizmin son derece örgütlü olması da onlara pek bir şey ifade etmez; çünkü buna göre kişi, iktidarın çok farklı yerlere dağılmış bir biçimine karşı direnmektedir. Yapısızlığın, Joreen'in de yirmi yıldan uzun süre önce işaret ettiği gibi, kendi tiranlık biçimlerini yaratması da onlar için önemsiz görünmektedir. Dolayısıyla postmodernist sosyal teori bize, herhangi bir örgütsel siyaset yerine, çoğulculuk, bireycilik, bireyselleşmiş eyleyenlikler hakkında birtakım çeşitlemeler ve son derece bireyselleşmiş çözümler önerir. Bu öneriler, yapısal sorunları çözmeye hiçbir zaman yetmemiştir ve asla da yetmeyecektir" (1997).

Postmodernistlerin kapitalizmi, emperyalizmi vs. sadece birer iktidar biçimi olarak görüyor olmaları şaşırtıcı değildir. Postmodernizm, Hindistan gibi yarı-sömürge bir toplumda gelişmiş hâlde bulunmasa da burada da pek çok burjuva feministi etkilemiştir. İster devrimci ister de revizyonist örgütlenmelere, bürokrasi ve hiyerarşi temelinde getirilen hiddetli eleştiriler de yine postmodernizmin günümüzdeki etkisinin bir yansımasıdır.

Özet

Feminist hareket içerisindeki temel teorik akımları, çağdaş dönemde Batı'da geliştikleri şekliyle özetledik. Marksizm'le ve Marksizm içerisinde yapılan tartışmalar 1970'lere yön vermişse de 1980'lerde ayrılıkçı bir gündemi olan ve kadın ezilmesinin kültürel boyutlarına odaklanan kültürel feminizm öne çıkmıştır. Böylelikle, kadının cinsel kararları ve yeniden üretimdeki rolü hakkındaki meseleler, feminist çevrelerdeki tartışmalarda ağırlık kazanmıştır. Pek çok sosyalist feminist de kültürel feministler kadar uç boyutta olmasa bile, bu soruları önemli görmüştür. Heteroseksüel ailenin dönüşümü, burjuva feminist hareketinin temel talebi olmuştur ve aralarındaki daha aktif kesimler bunu pratikte de uygulamayı denemişlerdir. Muhtemelen bunların büyük bir kısmı, bu şekilde toplumsal düzeni tümünden değiştirmeyi tasavvur ediyordu; ancak kuramlaştırmayı denedikleri şey, nihayetinde reformist bir yaklaşımdı.

Postmodernizm ise 1990'larda etkisini göstermiştir. Yine de 1990'ların sonlarında Marksizm yeniden feminist analiz içerisinde önemli bir teori hâline gelmiştir. Feminist hareketin (bilhassa radikal feminist ve sosyalist feminist akımların) kadın ezilmesini teorik açıdan inceleme biçimlerini, hareketi ileri taşımak için geliştirdikleri çözümleri ve stratejileri eleştiren bu genel değerlendirmemizin sonucunda, diyebiliriz ki bu akımların teorilerinde birtakım kusurlar mevcuttur. Bu kusurlardan ötürü de hareketi bir çıkmaza sürükleyen birtakım çözümler savunulmuş olmuştur. Hareket, yarattığı muazzam ilgiye ve kendi hoşnutsuzluklarını ve sorunlarını anlamaya çalışan kadınların geniş desteğine rağmen, sadece orta sınıfları değil işçi sınıfından ve etnik baskı altındaki kesimlerden kadınları da kapsayan istikrarlı ve geniş tabanlı bir harekete evrilememiştir.

Genel olarak, teorilerindeki ve stratejilerindeki başlıca zayıflıklar şunlardır:

- Kadın ezilmesinin kökenlerini, kadının üremedeki rolünde aramak. Kadının üremedeki rolü, biyolojik temelli olduğundan, değiştirilemezdir. Kadın ezilmesinin kökenindeki maddi ve toplumsal sebepleri tespit etmek yeri-

ne, biyolojik olarak verili bir unsura odaklanmış ve biyolojik belirlenimcilik tuzağına düşmüşlerdir.

- Kadının biyolojik rolüyle bağlantılı biçimde, toplumun temel yapısı ve kadın ezilmesinin kaynağı olarak gördükleri patriyarkal çekirdek aileye odaklanmak. Dolayısıyla vurguları, kadın ezilmesinin birincil dayanağı olarak heteroseksüel aileye karşı koymak olmuştur. Bunun sonucunda, ailenin de içinde yer aldığı ve aileyi şekillendiren daha geniş sosyoekonomik yapıyı göz ardı etmişlerdir.
- Kadın ve erkek arasındaki çelişkiyi temel çelişki olarak belirlemek. Cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemini ve kadınlarla erkeklerin oynamak üzere eğitildikleri cinsiyet rollerini değiştirmeye dikkatlerini yoğunlaştırmışlardır. Bu, toplumsal yaşamın kültürel ve psikolojik boyutlarına odaklanmak anlamına gelmektedir ve patriyarkal kültüre sebebiyet veren, onu savunan geniş politik ve ekonomik dinamiklerin göz ardı edilmesine neden olmuştur.
- Kadınlar ve erkekler arasındaki psikolojik/karakterle ilgili farklılıkları biyolojik görmek ve kadınlar için ayrılıkçılığı savunmak. Kadınların cinsel özgürlüğüne, ayrılıkçı gruplara, birlikte yaşam düzenlemelerine ve lezbiyenizme yapılan aşırı vurgu. Aslen bu, kadın hareketinin bu kesiminin kendisini küçük gruplara sıkıştırdığı ve kadın kitlelerini seferber etmekte ya da kitlelere hitap etmekte yetersiz kaldığı anlamına geliyordu.
- Kadınların cinsel bastırılmadan özgürleşmesi ihtiyacını vurgulayarak, emperyalizmi ve onun teşvik ettiği porno ve seks turizmini vs. destekleme tuzağına düşmek. Ya da eşit fırsatları desteklemek adı altında kadınların – mesela Irak Savaşı (2003) öncesinde olduğu üzere - ABD Ordusu'na alınmasını desteklemek.
- Örgütsel bağlamda, hiyerarşi ve tahakküm karşıtlığına vurgu yapmak. Dar bilinç-yükseltme gruplarına ve özerk alternatif faaliyetlere odaklanmak. Ezilen kadınların geniş kitleler hâlinde seferberliğine ve örgütlenmesine karşı çıkmak.

- Rusya'daki, Çin'deki vs. sosyalist devrimlerin ve sosyalist hareketlerin geniş kadın kesimlerinin koşullarında değişiklikler yaratan katkılarına karşı önyargılı olmak ve bunları görmezden gelmek.

Yanlış teorik çözümlerlerin ve hatalı stratejilerin bir hareketi nasıl etkileyebileceği, feminist hareket özelinde açıkça görülebilir. Kadın ezilmesine dair geniş sosyoekonomik ve politik sömürü yapılarıyla bağlantılı bir kavrayış geliştirmemeleri sonucunda, emperyalist sistem içerisinde çözümler aramışlardır. Bu çözümler, en iyi ihtimalle, orta sınıf kadınların bir kısmı için yararlı olmuştur; ancak ezilen ve sömürülen çok büyük kadın kitlelerini özgürleşmenin çok uzağında bırakmıştır. Kadın özgürleşmesi için verilen mücadele, doğrudan doğruya emperyalist sistemi alaşağı etmek için verilen mücadeleden yalıtılmış bir şekilde başarıya ulaşamaz.

Feminist Hareket İçerisinde Felsefi Akımlar

Anuradha Ghandy

Bu metin, dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi Hindistan'da süregitmekte olan devrimin önderlerinden biri tarafından kaleme alınmıştır. Anuradha Ghandy, bugün dünyanın fırtına merkezlerinden yükselen proleter feminizm akımının başlıca kuramcılarındandı. Geçmişten günümüze kadın hareketi içerisindeki türlü akımların kısa ve eleştirel bir incelemesi niteliğindeki *Feminist Hareket İçerisinde Felsefi Akımlar* da proleter feminizmin temel metinlerinden biri kabul edilmektedir.

"Yazıları incelerken, önemli bir bilim insanı ya da akademisyen olabilecekken vicdanını bastıramamış ve etrafında gördüğü korkunç adaletsizlikler hakkında sadece oturup kuramsal çalışma yapmayı katlanılmaz bulmuş birisinin zihnini görür gibi oluyorsunuz. Bu yazılar, teori ve pratiği, eylem ve düşüncüyü ilişkilendirmek için elinden gelen her şeyi yapan bir insanı ortaya koyuyor. Yaşadığı ülke ve halkı için acilen gerçek bir şey yapmaya karar veren Anuradha, bu yazılarda, bize (ve kendisine) neden liberal bir aktivist, bir radikal feminist, bir ekofeminist ya da bir Ambedkarıcı değil de Marksist-Leninist olduğunu anlatmaya çalışıyor. Bunu yapmak için de bizi bu hareketlerin tarihinde, rehber eşliğinde temel bir tura çıkarıyor; farklı ideolojilerin kısa ve özlü analizlerini yapıyor, fosforlu kalemle sınav kâğıdı kontrol eden bir öğretmen gibi bunların avantajlarını ve eksikliklerini tek tek işaretliyor. Kavrayışı ve gözlemleri bazen kolaycı bir slogan diline bürünse de metin, çoğu zaman derinlikli ve yer yer de okura aydınlanma benzeri deneyimler yaşıyor. Bunlar ancak, ele aldığı konuyu tarih ve sosyoloji ders kitapları yoluyla değil de gözlem ve tecrübeleri yoluyla yakından tanımış, çok keskin bir politik zekaya sahip birisi tarafından ortaya konulabilirdi."

Arundhati Roy

Patika: 37
Kuram: 09

www.patikakitap.com.tr

